

**Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta**

Bc. Václav Ágh

Vliv hnutí Solidarita na formování demokracie v Polsku

Diplomová práce

Olomouc 2018

Čestné prohlášení

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Vliv hnutí Solidarita na formování demokracie v Polsku*“ vypracoval samostatně a citoval jsem všechny použité zdroje.“

V Olomouci 2018

.....

Václav Ágh

Rád bych srdečně poděkoval vedoucí mé diplomové práce Mgr. Petře Měšťánkové, Ph.D. za cenné rady, inspirativní připomínky, a především za čas, který mi v průběhu vedení práce poskytla.

Velké díky patří mým rodičům a sestře za jejich morální a finanční pomoc v průběhu studia a mé partnerce za trpělivost a shovívavost při psaní práce.

Obsah

ÚVOD	5
DOSTUPNÁ ODBORNÁ LITERATURA A SOUČASNÝ STAV PROBLEMATIKY	7
1 OD TOTALITARISMU K DEMOKRACII	9
1.1 TOTALITARISMUS A JEHO PODSTATA	9
1.2 POSTTOTALITNÍ REŽIMY	12
1.3 DEMOKRACIE A JEJÍ PODSTATA	13
1.4 LIBERÁLNÍ DEMOKRACIE	15
2 PŘECHOD K DEMOKRACII	17
2.1 TYPY DEMOKRATICKÝCH PŘECHODŮ	17
2.2 ETAPY DEMOKRATICKÝCH PŘECHODŮ	19
2.3 AKTÉŘI PŘECHODU K DEMOKRACII	21
2.4 KONEC PŘECHODU K DEMOKRACII	23
3 ROLE SOLIDARITY V POLSKÉ TRANZICI	25
3.1 POLSKO PO DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLCE	25
3.2 STÁVKOVÉ VLNY V LETECH 1956-1980	26
3.3 KATOLICKÁ CÍRKEV	30
3.4 Hnutí SOLIDARITA – VŮDČÍ OPOZIČNÍ SÍLA V ZEMI	32
3.5 VYHLÁŠENÍ VÁLEČNÉHO STAVU	35
4 CESTA KE KULATÉMU STOLU	39
4.1 PODZEMNÍ SPOLEČNOST	39
4.2 DOBA KOMPROMISU	41
4.3 KULATÝ STŮL	43
ZÁVĚR	48
BIBLIOGRAFIE	50
ABSTRAKT	54
KLÍČOVÁ SLOVA	55

Úvod

Jak je z názvu diplomové práce patrné, zaměřím se v ní na výzkum vlivu hnutí Solidarita na demokracii v Polsku. Bude mě zajímat nejen vznik hnutí samotného, ale také jeho dopad na polskou politiku v minulosti a současnosti. Navzdory tomu, že hlavní činnost hnutí byla naplněna přechodem Polska k demokracii, vliv Solidarity neslábne, naopak lze říci, že činnost v hnutí je považována za „osobní odznak“ hrdinství v boji proti totalitnímu režimu, a hlavně jako předpoklad pro vykonávání nejvýznamnějších politických funkcí.

Důvodů, proč jsem si toto téma zvolil, můžu uvést hned několik. Je to jednak pasivní znalost polského jazyka, která je pro mé téma poměrně zásadní, protože ačkoliv je mnoho publikací o polské demokracii a také o hnutí Solidarita dostupných v češtině, pro popsání vztahů mezi jednotlivými členy, analýzu jejich rozhodnutí a dopady na současnou polskou politiku, je znalost polštiny poměrně důležitá. S tím je také spojen fakt, že bydlím blízko polských hranic, můj táta pracuje v Polsku a polská kultura mě odmala do velké míry formovala. Ať to byly filmy Zanussiho či Wajdy nebo polská hudba. Možná tím nejzásadnějším důvodem však pro mě byl vztah Čechů k Polákům. Tím, že jsme sousedy a naše jazyky jsou si velmi podobné, jsem se cítil v Polsku vždycky trochu jako doma. Zatímco pro Poláky jsme nejoblíbenějším národem, Češi jsou k Polákům mnohdy velmi kritičtí a ze svých zkušeností musím říct, že také plní předsudků. Více než 51 % Poláků uvedlo, že má Čechy rádo, pouze 12 % dotázaných uvedlo, že nikoliv. Naproti tomu u Čechů se takové oblíbenosti Poláci netěší. V pořadí „oblíbených národů“ totiž skončili Poláci až na 12. místě, před nimi jsou dokonce i Brazilci.¹ Vztah Čechů a Poláků velmi dobře popisuje ve své knize polský autor Mariusz Szczygiel. Zatímco Češi podle něj vidí v Polsku zaostalou zemi, plnou nekvalitních potravin a špatných řidičů, Poláci považují Čechy za spřízněný národ. Ti kritičtí z nich nám pak vyčítají jistou „tchořovitost“,² což se však týká zejména té starší generace, ta mladší už se na to dívá z jiného pohledu, a naopak tuto vlastnost vyzdvihuje, protože schopnost přežít a přizpůsobit se podmínkám, je podle nich v současném světě nezbytná.³ Svou diplomovou práci proto chci přispět k osvětlení polské minulosti a současnosti a na příkladu hnutí Solidarita ukázat, jak z původně malých a lokálních odborů dokázal Lech Wałęsa vytvořit největší a nejrespektovanější hnutí Evropy a jak jeho jednotlivé názorové proudy ovlivňovaly směřování Polska v minulosti, ale také to, jak vazby jednotlivých aktérů a jejich postoje k jednáním

---

¹ HARZER, Filip. „Jak je možné nemilovat Čechy?“ [online]. irozhlas.cz, [cit. 21. ledna 2017]. Dostupné na: <https://www.irozhlas.cz/kultura_film/-jak-je-mozne-nemilovat-cechy-polaci-propadli-absurdnimu-humoru-serialu-kosmo_201701211545_fharzer>

² polský výraz pro zbabělost, nechut' bojovat a snahu přežít za každou cenu

³ SZCZYGIEL, Mariusz. *Gottland*. Vyd. 1. Praha: Dokořán, Jaroslava Jiskrová – Máj, 2007, s. 129.

s komunistickou mocí formují současnou polskou politiku. Práce by měla být přínosná zejména pro českou veřejnost. V Polsku tato debata momentálně probíhá a závěry z ní nebudou dostupné v dohledné době, zejména proto, že racionální debatu o podobě demokracie a tomu, jakým způsobem se v Polsku utvářela, brzdí emoce na obou stranách barikády. Myslím si proto, že analýza rodilého Čecha, avšak psaná se znalostí polských reálií, přispěje k osvětlení polské minulosti a trochu snad i současnosti.

Hlavním cílem diplomové práce je zodpovědět následující výzkumnou otázku: „Ovlivňovaly odlišné politické postoje členů hnutí Solidarita formování demokracie v Polsku?“ Na tuto výzkumnou otázku je pak stanovena hypotéza, že odlišné politické postoje formování demokracie neovlivnily, protože Solidarita byla ve svých postojích k režimu jednotná. K zodpovězení výzkumné otázky dospěji na základě analýzy politických jednotlivých politických proudů v hnutí Solidarity a jejich vzájemné konfrontaci. V mé práci aplikuji metodu případové studie, která bude časově ohraničena, což mi umožní komplexní analýzu daného případu. Zároveň si za cíl své práce také dávám zodpovězení dílčí výzkumné otázky: „Jaký vliv měla kompromisní řešení, uzavřená během přechodu k demokracii, na formování demokracie v Polsku?“

Diplomovou jsem rozčlenil do čtyř kapitol. První dvě kapitoly obsahují teoretický rámec mé práce, kde se zabývám stručnou definicí totalitního a posttotalitního režimu, na což navazují teoretickým vymezením pojmu demokracie, jakožto cíle, ke kterému snahy hnutí Solidarita směřovaly. Velmi důležitá pro mou práci je podkapitola věnující se opozičním aktérům v nedemokratickém režimu, kde se zaměřím především na definování pojmu opozice a rozeberu roli, kterou může v nedemokratickém režimu plnit. Teoretická část mé práce se zároveň zaměří na vymezení základních pojmů spojených s tranzicí k demokracii a stručné charakteristice nejvýznamnějších etap a typů přechodu k demokracii. Polská cesta k demokracii se lišila od přechodu v Československu především v tom, že Polská sjednocená dělnická strana měla mnohem menší vliv i sílu než Komunistická strana Československa a že v podobě hnutí Solidarita došlo k rychlému sjednocení opozice, reprezentovanému různými názorovými proudy.⁴ V Polsku neměli tak drastickou zkušenost s potíráním svobod, úplně například absentovaly politické procesy a střední vrstva nebyla zklidňována, jak se to stalo právě u nás. Třetí kapitola podrobně rozebere hnutí Solidarita a přiblíží jeho roli v nedemokratickém režimu. V této kapitole se zaměřím na roli katolické církve při formování demokracie, protože vztah Poláků k církvi je velmi specifický, charakterizuju roli papeže Jana Pavla II. v polské společnosti. Dále rozeberu stávkové vlny v letech 1956–1976 a analyzuji zde jedinečnost chování velké části polských občanů a objasním důvody jejich nebyvalé jednoty v odporu proti režimu.

---

⁴ ŽENÍŠEK, Marek. *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Čeněk, 2006, s. 124.

Bude mě zajímat nejen samotný vznik hnutí ale zejména to, jakým způsobem se z původně sociálního hnutí stal hybatel politických změn ve společnosti. V této souvislosti bude klíčové analyzovat strategii a taktiku osob Lecha Wałęsy, Tadeusze Mazowieckého, papeže Jana Pavla II a dalších opozičních aktérů vůči komunistickému režimu, což přispěje k verifikaci stanovené hypotézy. K popsání dynamiky těchto vztahů a analýze jejich chování mi budou sloužit výpovědi historiků a jako doplněk použiji knižní paměti aktérů.

Poslední kapitola bude pro mou práci stěžejní. Shrnu v ní výstupy z jednotlivých kapitol a podkapitol a bude zodpovězena výzkumná otázka, tj. zda ovlivňovaly odlišné politické postoje členů hnutí Solidarita formování demokracie v Polsku. Kapitola se bude věnovat tzv. jednání u kulatého stolu, tedy jednání mezi představiteli komunistické moci a opozicí, reprezentovanou hnutím Solidarita. Budu se pokoušet zachytit aspekty minulosti a popíšu postoje, které strany u kulatého zaujímaly, zároveň naznačím, jak ovlivňují současné dění v Polsku. Na základě výstupů z této analýzy dojde k ověření hypotézy. Vedlejším záměrem diplomové práce je charakterizovat posttotalitní politické postoje hlavních aktérů hnutí a zamyšlení se nad budoucím vývojem polské politické scény.

Dostupná odborná literatura a současný stav problematiky

Problematika přechodu k demokracii je v evropském kontextu stále zásadní. Není to totiž tak dávno, co středoevropské státy tímto procesem procházely, zároveň už od něho uplynulo dost času na to, aby se proces mohl začít hodnotit. Odborná literatura se věnuje problematice tranzitologie poměrně obsáhle. Ze zahraničních publikací jsou za nejpřínosnější považována díla autorů J.J. Linze a A. Stepana „*Problems of Democratic Transition and Consolidation*“ a publikace Adama Przeworského „*Democracy and the Market*“.

České publikace jsou na problematiku přechodu k demokracii poměrně skoupé. Je to dáno nejspíš složitostí tématu, ale taky jistým přehnaným optimismem, který tento proces považuje za ukončený, stálý a neměnný.⁵ Vladimíra Dvořáková a Jiří Kunc ve své knize *O přechodech k demokracii* popisují etapy přechodů k demokracii, ale zároveň se jako jedni z mála českých autorů věnují také otázce, co si počít s minulostí. Velmi trefně tuto kapitolu uvozují slovy Konstantina Karamanlise⁶: „*A co se týče volání po rozsáhlejších čistkách, kdybych se proti tomu nebyl postavil, dnes by seděla ve vězení polovina řecké populace.*“ Tato publikace je pro mě přínosná hlavně proto, že nechci politické režimy

---

⁵ Tamtéž, s. 11.

⁶ Konstantin Karamanlis byl v letech 1974–1980 předseda vlády Řecka, později také řecký prezident. Jeho výrok musíme dát do kontextu s jeho životem, kdy jako premiér prosazoval relativně smířlivý postoj k aktérům i podporovatelům předešlého režimu vojenské junty.

podrobně rozebírat. Chci se především zaměřit na definování demokracie, jakou roli hrálo hnutí Solidarita v přechodu k ní a za jakou cenu k tomuto přechodu došlo. Autoři ve své knize uvádějí, že o přechodech a změnách systému toho víme velmi málo. Jejich pesimismus pramení především z toho, že se jedná o překotné události, vyznačující se velkou mírou neurčitosti, reagující na momentální podněty a nesourodostí politických identit, které tuto změnu provázejí.⁷ Právě různorodost a názorová odlišnost lidí, kteří z původně odborového hnutí vytvořili masově podporované a vlivné společenské hnutí, bude předmětem mého zájmu a je mou ambicí analyzovat, jak se jejich „předtotalitní“ postoje projevují v době „posttotalitní“. Přínosné pro zkoumanou oblast jsou pak díla českých autorů *Postkomunistické nedemokratické režimy* od Jana Holzera a Stanislava Balíka a *Přehled moderních politických teorií* od Blanky Říchové. Inspirativní je také rigorózní práce Petr Hlaváčka, který se zabývá rolí opozice v nedemokratickém režimu.

V analýze hnutí Solidarita budu vycházet z knihy *Timothyho Gartona Ashe – Polska revoluce*, která ačkoliv není nezávislým popisem dějinných událostí, tak velmi poutavě rozebírá dynamiku vztahů v hnutí a specifika doby. Z touhy být „trochu více svobodný“ a méně režimem spoutaný, se vytvořil proud, který během relativně krátké doby přetvořil totalitní nomenklaturu v demokratický režim. Pro popis historických událostí mi pak poslouží knihy *Dějiny Polska od Marceliho Kosmana* a *Půl století dějin Polska o Andrzej Paczkowského*. Poutavě v nich popisují překotné dění v polské historii od roku 1956 až do prvních svobodných (ač politickým systémem limitovaných) polských voleb v roce 1989. Navíc jejich knihy nejsou pouhým historickým exkursem, věnují v nich zvýšenou pozornost aktérům tohoto dění, a především jejich politickému profilu, což bude vzhledem k charakteru mé práce velkým přínosem. Důležitým zdrojem pak bude i životopis *Lecha Wałęsy – Cesta k pravdě*, kde velmi plynule a mnohdy i emotivně vypráví příběh svého života na širokém pozadí všech důležitých událostí, kterých se účastnil. Vědom si subjektivity tohoto díla, které má do velké míry sloužit jako komplexní vysvětlení Wałęsových osobních postojů a názorů, jej však nebudu brát jako dogmatické líčení dění, ale spíše jako glosování toho, kdo byl v překotných letech hybatelem změn. Nápomocny mi pak budou internetové zdroje, využiju novinové články polského deníku *Gazeta Wyborcza*⁸ a také české a zahraniční elektronické zdroje.

---

⁷ DVORŽÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC Jirí. *O přechodech k demokracii*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, s. 8.

⁸ Český překlad: Volební noviny

1 Od totalitarismu k demokracii

Důležité pro mě v této kapitole bude samotné definování totalitarismu a demokracie. Mou ambicí není podrobné rozebrání těchto pojmů, vzhledem k rozsahu práce to není ani v mých možnostech, zaměřím se na podstatu totalitního režimu, protože ten byl typický pro Polsko do roku 1956. Poté začalo postupné uvolňování a dalo se hovořit o posttotalitním režimu. Definovat demokracii je ještě složitější, považuju však za důležité alespoň stručně shrnout tento pojem a vymezit liberální demokracii, jakožto ideál, ke kterému snahy hnutí Solidarita směřovaly.

1.1 Totalitarismus a jeho podstata

„Svou vlastní specifickou vahou, totiž vahou své totalitní podstaty, tíhne tato moc ovšem k tomu, aby svou totálnost dál a dál prohlubovala a její akční rádius dál a dál rozšiřovala; žádnou autoritu, která by jí byla nadřazena či ji omezovala, neuznává.“ (Václav Havel)

Totalitarismus je nejvyhrocenějším stupněm autokratické vlády. Jeho cílem je absolutní kontrola moci ve státě. Jde mu o ovlivňování každodenního chodu života, projevuje se touhou po ovládnutí života občanů, ale chce také změnit jejich myšlení a chování.⁹

Prvním pokusem o samotné vymezení tohoto pojmu, který byl do té doby neurčitý, provedl Carl Joachim Friedrich. K této definici dospěl zejména analýzou komunistického a nacistického režimu. Podle něj má tento systém zejména tyto znaky:

- ideologie je všeobecně přijímána a akceptována, de facto neexistuje touha po jiné formě režimu
- je zde jedna masová strana, byrokracie je s ní silně propojena, nebo je jí dokonce přímo nadřazena a v čele stojí charismatický vůdce
- armáda a jiné složky ozbrojené moci jsou pod výlučnou kontrolou politické strany, nebo jí kontrolovanou byrokracií

---

⁹ ADAMOVÁ, Karolina, KŘÍŽKOVSKÝ, Ladislav. *Základy politologie*. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 211.

- neexistuje žádný opoziční tisk, masová komunikace je ovládána stejným způsobem jako ozbrojené složky
- posledním rysem je kontrola společnosti, snaha ovládat to, co si lidé myslí a v případě „neposlušnosti“ použít metody vedoucí k „nápravě“¹⁰

Ve spolupráci s americký politologem Brzezinským pak Fridrich svou teorii rozvinul a přidal k pěti bodům ještě jeden:

- centrálně řízenou ekonomiku

Tento výčet znaků zůstal v zásadě i přes pozdější výzkum zachován a všechny tendence ho zpochybnit byly neúspěšné. Nejhlásitější diskuze¹¹ proběhla právě u posledního přidaného bodu, řešil se zejména způsob řízení nacistické ekonomiky.¹²

V souvislosti s popisováním toho, co totalitarismem vlastně chápáme, nelze nezmínit osoby Giovanni Sartoriho a Hannah Arendtové. Sartori doplňuje znaky totalitarismu o ideologizaci politiky, které ze samotné správy věci veřejných vytváří typ náboženství. Za nejzásadnější pro odlišení totality od jiných nedemokratických režimů pak považuje pronikání politiky do všech sfér lidského života.

Arendtová se v zásadních bodech se Sartorim shoduje, avšak ve svém slavném díle o „*Původu totalitarismu*“ píše o zásadní roli teroru v uplatňování totalitní politiky. Sartori tento jev nezpochybňuje, avšak nepovažuje ho za znak, ale spíše za patologii.¹³

S tímto názorem se shoduje také Juan José Linz, který na počátku sedmdesátých let definoval tři podmínky totalitních systémů:

- v takovém systému podle něj existuje jedno centrum moci, které moc zprostředkovává a zbylé složky moci odvozují svou legitimitu právě z něho, absentuje zde naprosto dynamika vztahů, názory jsou jen zprostředkovány a všeobecně přijímány
- souhlasí s teorií existence ideologie, která ovšem podle něj režim jen zaštiťuje, považuje ji zejména za prostředek k „vyššímu cíli“

¹⁰ HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír. *Demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 259.

¹¹ Podstata nacistické ekonomiky totiž nespočívala ve znárodnění. Průmysl byl sice centrálně řízen a úkolován, kapitál však zůstal v soukromém vlastnictví.

¹² HLOUŠEK, KOPEČEK: *Demokracie*, s. 261.

¹³ Tamtéž, s. 263.

- za stěžejní pak považují jeho třetí bod, který hovoří o občanské participaci, jakákoliv aktivita v souladu s režimem je vyžadována, často dokonce odměňována, vše probíhá pod záštitou režimu, za nejdůležitější podle něj centrální moc považuje, aby ve společnosti nebyla patrna apatie, veškerá činnost musí probíhat s nadšením a organizovaně¹⁴

Mezi těmito prvky jsou poměrně snadno pochopitelné vazby. Ideologický teror masivně podporovaný monopolem strany, zákonitě vede k etatizaci¹⁵ veškerých aktivit ve státě.¹⁶ Každá pravidla mají samozřejmě své výjimky. Některé totalitní režimy se například zcela obejdou bez ideologického elementu. Příkladem je fašistická Itálie, kdy si Mussolini k absolutní moci ve státě pomohl pomocí paramilitantních jednotek zvaných „černé košile“¹⁷. Italský národ pomocí nich nejdříve destabilizoval, aby mu následně hrdinně nabídl ochranu, kterou vystrašený národ s vděkem přijal.¹⁸

Ke všem těmto aspektům musíme přidat také to, co popisuje Hannah Arrendtová jako totalitní zákonnost. Je to podle ní něco, čeho nemůže přirozené právo nikdy dosáhnout, protože je složité a zabírá se příliš individualitou případu. Naproti tomu totalitní zákonnost legalitou pohrdá. Nejde jí o spravedlnost rozhodnutí, ale o správnost rozhodnutí. Jejím cílem je vytvořit právo nové, které učiní z masy žalobce i soudce. Pojmy jako vina a nevina najednou přestanou existovat a vinným je uznán ten, kdo je nepřitelem nápravy společnosti.¹⁹ Dále je to podle ní zejména politická činnost, která potřebuje zřejmé ohraničení a která musí stát na jasném systému vazeb a pout pro budoucnost. Ústava, zákon, smlouvy a pakty je to, co má být ve společnosti dodržováno. Stát, ve kterém neexistuje komunikace s občany a kde pravidla nejsou dodržována, dokonce ani není předpokládáno, že dodržována budou, je státem tyranským.²⁰

Výše zmíněný Juan José Linz považuje za stěžejní znak totalitarismu občanskou participaci. Tato účast na společenském dění má však zásadní podmínku. Nesmí zpochybňovat podstatu režimu, i při této činnosti je nutno být k režimu loajální. Dochází tedy k tomu, že stát určuje, které organizace mají (či spíše mohou) působit a členství v těchto organizacích je direktivně nařizováno. Zajde to pak tak daleko, že politici z důvěry lidí v těchto skupinách odvozují svou moc, protože

¹⁴ LINZ, Juan José. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Rienner, 2000, s. 143.

¹⁵ zestátnění

¹⁶ ARON, Raymond. *Demokracie a totalitarismus*. Brno: Atlantis, 1993, s. 152.

¹⁷ Černé košile byly velice podobné jednotkám SA, které v téže době byly „hospodští rváči“ NSDAP. Jednalo se o vyzbrojenou milici Mussoliniho fašistické strany, která mu pomohla převzetí moci.

¹⁸ GRIFFIN, Roger. *Modernismus a fašismus*. Praha: Karolinum, 2016, s. 202.

¹⁹ ARRENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu*. Praha: Oikymen, 2013, s. 590-593.

²⁰ ARRENDTOVÁ, Hannah. *Mezi minulostí a budoucností*. Brno. Centrum pro studium demokracie, 2002, s. 122.

oni sami přece do této skupiny vložili důvěru tím, že povolili její existenci.²¹ Kdo je naopak k režimu neposlušný, je z řádu vyloučen a není považován za rovnoprávného. Pak má dvě možnosti, buď dobrovolně zmizí (asimilace²², emigrace²³), nebo ho čeká odsun. (vězení, internace²⁴)²⁵

1.2 Posttotalitní režimy

Existuje mnoho typů autoritativních režimů. J.J. Linz jich definoval konkrétně sedm. Od byrokraticko-militaristickému režimu, kterému odpovídal režim ve Španělsku za vlády generála Franka²⁶, až po organicko-etatistické režimy, které vládly v Portugalsku (1926-1974) a Rakousku (1934-1938). Já se v této kapitole zaměřím na režim, který Linz pojmenoval jako posttotalitní – autoritativní, jeho definování je pro mě podstatné, protože je charakteristický pro Polsko po březnu roku 1968.

Pro tento režim je typický větší stupeň společenského pluralismu, než je tomu u režimu totalitních. V pozdních posttotalitních režimech dokonce existuje typ „paralelní společnosti“. Jde však o pluralismus společenský, nikoliv politický. Stále je zde vůdčí role jedné strany, jejíž názory jsou považovány za návod, jakým způsobem se ve společnosti chovat. Dochází však k tomu, že tomuto návodu přestává věřit samotná vládní garnitura a společnost tento režim sice trpí, ale začíná toužit po změně. Účast na rituálech je nadále povinná, ale již postrádá entuziasmus.²⁷

Tlaky, které vedou k formování posttotalitní společnosti formuloval Richard Löwenthal:

- komunistické straně přestává stačit vlastní ideologie, musí reagovat na momentální potřeby společnosti, přeje si uchovat monopol moci,
- stává se de facto soudcem mezi rozličnými zájmy ve společnosti, akceptujete jistou míru politické plurality, ale stále si pro sebe vyhrazuje právo rozhodovat o směřování v zásadních věcech

Podle Löwenthala jde o vcelku přirozenou reakci režimu na jeho začínající defenzivní postavení. Od zmírnění uplatňování moci si slibuje zejména znovunabytí úplné občanské poslušnosti.²⁸

---

²¹ HLOUŠEK, KOPEČEK: *Demokracie*, s. 271.

²² proces, kdy minoritní skupina postupně přejímá zvyky a postoje majoritní společnosti

²³ vyhnanství, vynucený pobyt v cizině

²⁴ nucený pobyt na určeném, vykázaném místě

²⁵ GEYER, Michal. *Za obzor totalitarismu*. Praha: Academia, 2012, s. 245.

²⁶ Generál Franco byl autoritativní politik a nejvyšší představitel Španělska od roku 1939 až do své smrti v roce 1975.

²⁷ BALÍK, Stanislav, KUBÁT Michal. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004, s. 30

²⁸ LÖWENTHAL, Richard. *World Communism: the Disintegration of a Secular Faith*. New York: Oxford University Press, 1964, s. 137.

Nejviditelněji lze posttotalitní období vnímat sílící rolí opozice. Represí totalitního režimu je její role oslabena, zároveň právě čistky minulého režimu působí odstrašujícím způsobem na její formování. Vzniká tedy nejprve personálně uvnitř vládnoucí strany, je pro ni však velmi obtížné dostávat se do širšího povědomí, protože postrádá oficiální platformu, díky které by se mohly její myšlenky rozšiřovat. Dalším problémem této opozice je, že jde o činnost intelektuálů. To jí na jedné straně dává silný myšlenkový náboj a jedinečnost, na druhou stranu to je pro ni omezením, protože se pak tato činnost týká povětšinou větších měst a v podstatě zcela absentuje jakýkoli vliv na venkovské oblasti.

V této souvislosti je důležité zmínit roli polské církve, která není srovnatelná s jiným posttotalitním systémem. Po celou dobu plnila roli opoziční varianty vůči komunistickému režimu, díky její iniciativě vznikala většina protirežimních aktivit.²⁹ Podrobně se roli a vlivu polské církve na společnost budu věnovat v jedné podkapitole mé diplomové práce.

1.3 Demokracie a její podstata

„Demokracie je spravedlivá jako košíková. Pro velké i malé platí jedna pravidla a koše jsou pro všechny stejně vysoko.“ (Jan Sobotka)

S pojmem demokracie se setkáváme už od antického Řecka. Všude se o demokracii mluví, je v různých souvislostech skloňována, zároveň je její vymezení mnohem složitější, než se může při prostém vyslovení tohoto slova zdát. Nejčastěji je tento pojem vykládán jako „vláda lidu“, někteří pak hovoří také o „vládě většiny“, což podle mě více odpovídá podstatě toho, jakým způsobem je demokracie vnímána ve společnosti. Přesnější je dle mého definice demokracie jako vlády momentální většiny s důslednou ochranou menšin.

Jak píše americký politolog Robert Dahl – pojetí demokratického řádu, jak ho viděli starověcí Řekové, se od současného velmi liší. Podle něho mělo jejich pojetí splňovat šest následujících požadavků:

- občané musí být ve svých zájmech v souladu, aby mohli společně sdílet obecné blaho
- z toho vyplývá, že musí být ve svých zájmech homogenní, nefunkční by byla demokracie, ve které by byli občané příliš jiní (nábožensky, rasově), ale taky pokud by mezi nimi byla ekonomická nerovnost

---

²⁹ BALÍK, KUBÁT: *Teorie a praxe...*, s. 66-68.

- počet občanů měl podle nich být velice malý, což je nezbytnost k tomu, aby občané získali znalosti o své obci a aby dostatečně chápali, co je obecné blaho a dovedli ho odlišit od soukromých a osobních zájmů
- důležité pak pro ně byla možnost přímého rozhodování, smysl zastupitelské vlády nechtěli akceptovat jako legitimní alternativu přímé demokracie
- podstatou jejich chápání demokracie pak byla participace občanů na správě věci veřejných, každý občan si mohl být jist, že nějaký úřad obsadí a bude se na správě obce podílet
- posledním požadavkem pak bylo, aby byla jejich obec nezávislá a to politicky, ekonomicky a vojensky³⁰

To, co chápali Athéňané jako demokracii, tedy přímé a nepřímé zprostředkování účasti občanů na politických rozhodnutích, se poměrně výrazně liší od toho, co chápeme jako demokracii v současné době. Čím více se o demokracii mluvilo a psalo, tím více se zvyšoval počet definic o ni. To se sebou však přineslo negativní efekt. Tím, jak byl tento pojem nadužíván, se také umožnilo, aby jím bylo zastřešeno v podstatě všechno, včetně toho, co demokracii nepřipomíná ani vzdáleně. Protože se stalo definování toho, co demokracií vlastně chápeme, velmi složitým, byly formovány dva základní přístupy, které se jí snaží vymezit. Prvním z nich je *přístup procedurální*, který se zaměřuje na to, jak je režim organizován a jak dbá na to, aby v něm byla zaručena politická legitimita a reprezentovány zájmy voličů. Druhá *substanciální definice* se koncentruje na cíle, o které má režim usilovat. Zjednodušeně lze říct, že mu jde především o to, jak zajistit občanům blahobyt, společenskou a ekonomickou rovnost. Samotné volby pro tento přístup nejsou nejzásadnější, mnohem větší důraz klade na účast občanů i do jiných sfér, jako je rodina nebo vzdělávání.³¹

Zakladatelem procedurálního přístupu k demokracii je rakouský ekonom Joseph Alois Schumpeter. Hlavní motto jeho definice procedurální demokracie zní: „*demokratická metoda je takové institucionální uspořádání, které umožňuje činit politická rozhodnutí a v němž jednotlivci získávají rozhodovací moc v konkurenčním zápase o hlasy voličů.*“³² Jedná se o hojně citovanou definici demokracie, přitažlivou především pro její jednoduchost a věcnost.

³⁰ DAHL, Robert. *Demokracie a její kritici*. Praha: Victoria Publishing, 1995, s. 23.

³¹ HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír, ŠEDO, Jakub. *Politické systémy*. Brno: Barrister & Principal, 2011, s. 15.

³² SCHUMPETER, Josef. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge, 1996, s. 262.

Autoři, kteří se přikláněli k substanciálnímu pojetí demokracie, ji většinou přikrášlovali svým idealistickým viděním představy uspořádání společnosti. Za nejvýznamnějšího představitele lze považovat právě výše zmíněného francouzského filosofa Jeana Jacquese Rousseaua. Ten odmítal zastupitelskou demokracii, byl spíše zastáncem přímé demokracie, v níž se občan podílí na životě společenství.³³

Samotná Rousseauova novověká teorie demokracie, je pak postavena na těchto zásadách:

- demokratický princip je instituční uspořádání.
- slouží k dosažení politických rozhodnutí
- tato rozhodnutí uskutečňují obecnou vůli (volonté générale)
- lid rozhoduje o sporných otázkách
- k tomu slouží i zejména volba jednotlivců, kteří se shromažďují jako zástupci lidu³⁴

Základním atributem pro něj je především zmíněná obecná vůle, která je ovšem velmi problematická, není totiž jasné, jak vzniká. Mnoho autorů včetně Schumpetera proto považuje tento pojem za zmatečný. Píší o ní s despektem především proto, že ji považují za nebezpečnou a snadno zneužitelnou. Obávají se také, že by se mohla velmi snadno zvrhnout v nastolení tyranie.

1.4 Liberální demokracie

Zmíněný Robert Dahl nabízí také pohled na to, jaké jsou atributy moderní demokracie. Definuje ji výrazem *polyarchie*, kterou chápe jako reálně existující demokracii. Polyarchie se podle něj zrodila v rámci národních států v 19.století v důsledku propojení zastupitelských institucí, liberálních svobod a rozšířením volebního práva. Vymezil sedm kritérií, která by měla polyarchie splňovat:

- volené úředníky – tím má na mysli politiky, kteří budou dbát obecného blaha

---

³³ HLOUŠEK, KOPEČEK, ŠEDO: *Politické...*, s. 18.

³⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě*. Praha: Aleš Čeněk, 2002, s. 31.

- svobodné a férové volby – konají se pravidelně a absentuje zde jakýkoli nátlak
- všeobecné volební právo – protože zapojení prakticky všech dospělých občanů zvyšuje demokratickou legitimitu
- právo ucházet se o veřejný úřad – což je obdoba toho, co dnes moderní demokracie nazývají pasivní volební právo³⁵
- svobodu projevu – možnost občanů vyjadřovat se k politickým záležitostem, včetně kritiky vlády a politiků
- svobodu sdružovat se – tu chápe jako garanci občanům zakládat nezávislá sdružení včetně politických stran³⁶

Jednoduše lze Dahlov pohled na demokracii popsat tak, že první čtyři body jeho kritérií shrneme jako požadavek na férové, otevřené a soutěživé volby. Zbývá tři kritéria pak jsou politickými svobodami, které musí platit kdykoliv, nejenom během voleb. Právě tato kritéria vytvořila klasický základ chápání liberální demokracie.³⁷

Pokud jde o budoucnost liberální demokracie, střetávají se dva názory. První je ten, že demokracie absolutně a definitivně zvítězila a stala se univerzální hodnotou, ke kterému celá planeta směřuje a usiluje o ni. Druhý pohled je skeptičtější, upozorňuje na hrozby, kterým liberální demokracie musí čelit. Ať už jde o nacionalismus či revitalizace náboženských hnutí. V to, že by se demokracie nadále masivně šířila, pak tento pohled nevěří.³⁸

---

³⁵ možnost být zvolen

³⁶ DAHL: *Demokracie a její...*, s. 40.

³⁷ HLOUŠEK, KOPEČEK, ŠEDO: *Politické...*, s. 21.

³⁸ HLOUŠEK, KOPEČEK: *Demokracie...*, s. 271.

2 Přechod k demokracii

K důležitým faktorům, které vysvětlují konec starého režimu a napomáhají procesu demokratizace, patří zejména ekonomický faktor. V určitou chvíli si také stará garnitura uvědomí, že v cestě jejich osobnímu prospěchu jim stojí režim, jehož jsou aktéři. Roli hrají také existence a případná míra vyspělosti občanské společnosti, sociální postavení obyvatel a kulturní odlišnosti.³⁹ Za klíčový je v teorii o přechodu k demokracii považován tzv. moment zlomu, tedy okamžik, jimž se změny otevírají a zkoumání příčin, které vedou k tomu, že starý režim končí. Není tomu tak dávno, kdy každý takový přechod doprovázel konflikt, až 20.století ukázalo, že k demokratickým procesům může dojít i mírovou cestou.⁴⁰ Při zkoumání přechodů není pro většinu autorů, kteří se tématem zabývají ani tak důležité, *proč* k přechodu dochází jako spíše, jak k němu dochází.⁴¹ Já se ve své práci však budu zabývat zejména jedním z aktérů přechodu a jeho vlivem na podobu demokracie. K zodpovězení této otázky, je nicméně stručné teoretické vymezení přechodu nezbytné, popíšu tedy hlavní teorie tranzice a proces ukončení nedemokratických režimů.

2.1 Typy demokratických přechodů

V současné době již existuje poměrně dost zemí, které mají s odstraněním nedemokratického a nastolením demokratického režimu svou zkušenost. Neexistuje jednotné pojetí ani obecná teorie, která by byla pro problematiku v každém jednotlivém případě uplatnitelná.⁴² Existuje proto celá řada typologií, z nichž ta nejcitovanější je od Samuela Huntingtona. Podle něj jsou v tomto procesu určující zejména tyto vztahy:

- vztah vlády a opozice
- vztah reformátorů a odpůrců změn
- vztah umírněných a radikálů v rámci opozice

Na jejich základě rozlišuje tři typy přechodu:

- Transformaci (transformation)
- Nahrazení (replacement)

---

³⁹ Tamtéž, s.60.

⁴⁰ DVOŘÁKOVÁ, KUNC: *O přechodech*, s. 56.

⁴¹ ŽENÍŠEK: *Přechody...*, s. 62.

⁴² Tamtéž, s. 65-66.

- Sjednaný přechod (transplacement)

U *transformace* odstartuje proces změn nedemokratického režimu politická elita tohoto režimu, která začne být nespokojená se svou ekonomickou a sociální situací a dosavadní režim začne vnímat jako důvod stagnace. *Nabrázení* pak popisuje Huntington jako vytlačení, či svržení nedemokratického režimu. Věle tohoto svržení jsou opoziční síly. *Sjednaný přechod* je pak faktickým spojením transformace a nahrazení. Dochází k němu tehdy, když mají umírnění převahu nad radikály v rámci opozice a reformátoři nad odpůrci. Jen za těchto předpokladů je totiž dohoda možná.⁴³

Typologií je vícero, pro mou diplomovou práci je přínosná i ta od T.L.Karlové a P.Schmittera, protože v ní vycházel z údajů ze zahájených přechodů zemí střední a východní Evropy, včetně Polska. Tito autoři považují za stěžejní předpoklad tranzice strategii aktérů, zvolili tedy jiný přístup než Huntington. Kombinaci aktérů a jejich strategii považují za definiční znak typu přechodu. První označují jako *pakt*. Jde o situaci, kdy se elity dohodnou na mnohostranném a většinou velmi složitém kompromisu, ze kterého budou mít všechny strany prospěch. Druhý typ je *vnucení*, kdy vládnoucí garnitura prosadí změnu přes odpor části mocenské základny režimu. Poté hovoří o *reformě*, při které dochází k mobilizaci masy zdola, jenž vyústí ke kompromisní východisko a kde bude absentovat jakékoli násilí. Posledním typem je *revoluce*. Ta probíhá za pomoci povstání masy, která své zájmy prosadí poražením předchozího režimu násilím. Téměř u žádné teorie a tato není výjimkou, nelze všechny proměnné podřadit pod jediný typ. Ve většině případů dochází ke kombinacím různých strategií, násilí je tedy často zmírněno kompromisem a masa, ačkoliv je zaktivizována, může naproti tomu zůstat pod naprostou kontrolou elit.⁴⁴

Přechod reformou nebo vnucením může, ale také nemusí vyústit v ustavení demokracie. Můžeme také říct, že málokdy vedou ke konsolidaci demokracie. Nejčastěji dochází k nastolení demokracie „přechodem shora“. Vládnoucí složky si zachovávají kontrolu nad státem, pomocí kompromisu a síly si uchovávají část moci. Ve své studii dospěli autoři k tomu, že nejpravděpodobněji lze k demokracii dospět paktem a vnucením. Vzhledem k povaze těchto přechodů ale může dojít k tomu, že demokracie bude omezená.⁴⁵

Pokud přístupy k přechodům Huntingtona a Karlové se Schmitterem srovnáme, je mezi nimi zřejmý rozdíl. Za názorný příklad nám poslouží právě Polsko, kterému se v následujících kapitolách budu podrobně věnovat. Při aplikaci Huntingtonovy teorie šlo v případě Polska o sjednaný přechod. Dle klasifikace Karlové a Schmittera však v případě Polska jde o reformu.

⁴³ Tamtéž, s. 67-68.

⁴⁴ DVOŘÁKOVÁ, KUNC: *O přechodech...*, s. 63-65.

⁴⁵ Tamtéž, s. 67-69.

V Polsku totiž určujícím aktérem a iniciátorem přechodu byla opoziční masa a její nespokojenost s ekonomickým a sociálním vývojem v zemi.⁴⁶

2.2 Etapy demokratických přechodů

Ačkoliv se některé přechody mohou odehrát za relativně krátkou dobu, i u nich lze rozdělit tento proces do několika etap. D. Rustow považuje etapy za jednotlivé fáze, které mají povahu vývojových křižovatek. Zároveň popisuje tranzici k demokracii jako dynamický proces, jehož významným tématem se stalo nejdříve zhroucení demokracií ve světě.

Rustow popsal tři základní fáze, jež považuje za přechod k demokracii za nezbytné. Jsou to:

- přípravná fáze (preparatory phase)
- rozhodující fáze (decision phase)
- uvykací fáze (habituation phase)

U *přípravné fáze* je nezbytné zformování opozice a konkurenční politický boj. Zatím chybí odhodlání k demokracii, či úmysl získat svobodu. Vláda ještě nepovažuje opozici za relevantního partnera pro vyjednávání, ale zároveň si uvědomuje, že její přítomnost nemůže potírat. Právě dohodou, kterou se stvrdí vzájemné nezničení a formálně se uzná opozice jako relevantní partner, se z přípravné fáze stává *rozhodující fáze*. V poslední fázi nazvané jako *uvykání*, se dohoda mezi opozicí a vládou stává akceptovanou. Postupně jsou pak členové nedemokratického režimu nahrazováni skutečnými demokraty, protože uznají, že je demokracie pragmatická, výhodná a nutná volba a nelze se jí nadále vzpírat. Příklad tohoto dynamického modelu je právě cesta Polska k demokracii.⁴⁷

Pro Adam Przeworského je demokratizační proces také definován etapami. Má podle něj dvě fáze. Období *liberalizace a demokratizace*. Jeho teorie zřetelně ukazuje, že demokracie je výsledkem vztahů mezi elitami a tím, jaké tyto elity volí prostředky, jaká dělají rozhodnutí a jakou volí strategii. Liberalizace je období, kdy dochází k otevření a interakci uvnitř elity autoritářského režimu. Ta najednou nepůsobí jako jeden homogenní celek, ale začne se štěpit na liberály (soft-liners) a tuhé křídlo (hard-liners). Mobilizace ve společnosti ukazuje představitelům liberálního křídla elity, že existuje možnost kooperace a spojení, za účelem změnit vládnoucí blok. Pro liberály ale není kýžený výsledek přechod k demokracii, ale především převážení mocenské síly ve

---

⁴⁶ Tamtéž, s. 70.

⁴⁷ RUSTOW, Dankwart. *Transitions to Democracy: Toward a dynamic model*. Comparative Politics, 2, 1970, č. 3, s. 337-345.

státě na jejich stranu. Pokud by k tomuto přerodu došlo, tak jen v případě, že by byla zvolena nesprávná strategie. Právě jeho model názorně vysvětluje, proč k přeměně nedemokratického režimu může dojít i bez absence síly. Důvodem je právě roztržičnost elity, ve které převládá liberální křídlo, pro něž začne být vidina konce stávajícího režimu výhodná a žádoucí a poslouží mu k upevnění pozic na úkor konzervativců. Spojení liberálů a umírněné opozice vysvětluje nejlépe proces demokratizace v Polsku, právě díky tomu tam totiž proběhla revoluce poměrně nenásilně.⁴⁸

Demokratizace na liberalizaci bezprostředně navazuje. Navzájem oddělit obě fáze je však v podstatě nemožné, protože mnohdy časově splývají. Jejich podstata je ale zcela odlišná. Demokratizace může navázat na dohodu části občanské společnosti s liberály ve starém režimu, noví účastníci již nehrají v překotném politickém systému druhé housle, ale aktivně usilují o svou samostatnou politiku. Nadále je dělíme na umírněné a radikály, kdy v některých případech hrají aktivní úlohu umírnění, někdy naopak přejímají zásadní roli radikálové. Z autoritářského bloku pak pevně zůstávají na svých pozicích stoupenci tvrdé linie, ale z liberalizátorů se stávají reformátoři. Můžeme tedy říct, že o demokratizaci hovoříme od chvíle, kdy se dříve upozaděná a často potlačovaná skupina začne domlouvat s částí autoritářského režimu na nových pravidlech hry, či spíše na tom, jak budou stará pravidla změněna k oboustrannému prospěchu. V tomto dialogu o pravidlech hry vykrystalizují dva okruhy problémů: jak ukončit režim autoritářský a jak vybudovat režim nový, založený na demokratických institucích. Stoupenci demokracie a odpůrci autoritářského režimu však netvoří názorově stejnorodou skupinu, právě proto ne každý pokus o přechod k demokracii končí kýženým výsledkem, naopak je docela dobře možné, že vyústí pouze v nějaký jiný typ autoritářského režimu.⁴⁹

Za nejpříznivější pro zavedení stabilní demokracie považujeme situaci, kdy reformní křídlo dostane pod kontrolu tvrdou linii režimu a umírnění dokáží „zkrotit“ radikály. Je také nutné říct, že liberalizace a demokratizace může probíhat i souběžně. Do určité míry je takovým příkladem Československo, které je však zároveň názorným příkladem toho, že konečným výsledkem liberalizace⁵⁰ nemusí být demokracie, ale zúžená diktatura.⁵¹

---

⁴⁸ Tamtéž, s. 78-79.

⁴⁹ DVOŘÁKOVÁ, KUNC: *O přechodech...*, s. 91-92.

⁵⁰ Liberalizace v Československu probíhala v letech 1967-1968. Výsledkem této liberalizace měl být „socialismus s lidskou tvářící“. Tedy autoritářský režim, který by dbal i práv jednotlivce. Ukončen byl vpádem vojsk Varšavské smlouvy a nastolením diktatury v podobě normalizace, tedy zmrazení onoho demokratizačního procesu.

⁵¹ ŽENÍŠEK, Marek: *Přechody...*, s. 81.

2.3 Aktéři přechodu k demokracii

Slovy Tomáše Garrigue Masaryka: „*Demokracií rozumíme, když každý občan může po vzoru francouzského monarchy říci: „Stát jsem já“ Nebo skromněji: „I já jsem stát.“*“⁵² Ke každému přechodu k demokracii je nutná účast aktérů, kteří tyto demokratické myšlenky a ideje nesou. V některých případech může jít i o jedince, většinou ale jde o sociální skupiny, které tomuto boji dávají institucionální rámec a sílu. Jak jsem zmínil v podkapitole o posttotalitním režimu, existuje v něm jistá akceptace politického pluralismu, která je umožněna požadavkem vládní garnitury na její toleranci. Totalitní režim naproti tomu ani náznaky opozičního chování netoleruje a mnohdy takové chování i tvrdě trestá.

Opozice se dělí na nelegální, tj. takovou, která chce státní moc svrhnout a neváhá při tom použít téměř veškeré prostředky. Při tomto boji proto porušuje jak běžné právní normy, tak i ústavu. Za legální opozici se pak považuje ta, která působí v souladu s právními principy režimu, obvykle definovanými právě v ústavě a v takovém případě není důležité, zda je cílem změna režimu, či nikoliv. Obtíže tedy nastávají v případě vymezení legální politické opozice v nedemokratických režimech, protože ačkoliv je mnohdy skrytě tolerována, tak vzhledem k tomu, že v tomto režimu neexistuje svobodná soutěž politických stran, je tato tolerance závislá pouze na momentálním rozpoložení vládní moci. Proto je v tomto případě lepší hovořit o opozici *nelegalizované, či neuznané*.⁵³ Tichá tolerance opozice v nedemokratickém režimu, však ještě neznamená její faktické uznání. Mnohdy se jedním rozhodnutím může lehce stát opozicí utlačovanou a nežádoucí.⁵⁴ S charakterem této opozice úzce souvisí její vznik a podoba. Může vznikat:

- ze struktur vytvořených v minulém režimu (tedy ještě před nedemokratickým režimem), impulsem k tomu jsou především principiální neshody o podobě režimu
- může taky vznikat (a je to případ častější) jako reakce na působení nedemokratického režimu, impulsem jsou systémové a funkční rozpory⁵⁵

Snahou většiny nedemokratických režimů je demokraticky vypadat, či lépe vzbuzovat elementární demokratický dojem. Proto mnohdy používají demokratické pojmy, většinou však zcela demagogicky. Wojciech Jaruzelski, hojně zmiňovaný v dalších částech mé práce, dokonce

---

⁵² Citát pochází z Masarykova díla *Nesnáze demokracie* Dostupné na:

<<http://kramerius4.nkp.cz/search/i.jsp?pid=uuid:2934c050-b416-11e3-9d7d-005056827e51>>

⁵³ KUBÁT, Michal. *Politická opozice v teorii a střeoevropské praxi*. Praha: Dokořán, 2010, s. 28.

⁵⁴ Viz podkapitola vyhlášení válečného stavu a represe hnutí Solidarita

⁵⁵ HLAVÁČEK, Petr. *Vymezení a struktura opozice v nedemokratickém režimu*. Slezská univerzita v Opavě, 2015, s. 41.

neváhal vyhlásit opozičníkem sám sebe, přestože byl jednoznačným představitelem vládní moci: „Říkali jste různé věci o opozici. Myslím, že jsme utkvěli v jednostranné interpretaci. V principu je každý z nás opozičníkem.“ Mnohdy v sobě opozice spojí ekonomický a politický motiv činnosti v jeden, heslo dělníků Solidarity například znělo „Svobodu a chléb!“ Primárním cílem hnutí byla ekonomická reforma, což by sebou ale také přineslo jisté „přizpůsobení se“ volnějším režimu, a tedy demokratičtějším podmínkám. Adaptace stávajícího systému a spory, které v něm vznikají mezi stranickou „konzervou“ (hard-liners) a liberály (soft-liners)⁵⁶ podle mnohých politologů ovšem nesplňují hlavní definiční znak opozice – snahu o opozici ryze protirežimní, tedy tu, která má za cíl kolaps celého systému.“⁵⁷

Zatímco v demokratických režimech tedy plní úlohu opozice povětšinou politická strana, která ve volebním klání neuspěla a usiluje o znovuzískání svého vlivu, v nedemokratických režimech je aktérů, kteří tuto opoziční funkci plní vícero. U těchto skupin pak není jejich primárním zájmem politika, tu berou jen jako nutný prostředek k dosažení svých cílů. Jde jim o uskutečnění svých sociálních a ekonomických cílů, musí však zároveň vycházet z podmínek, které jim systém umožňuje a tomu přizpůsobit svou strategii.

V *ekonomické oblasti* ovlivňuje formování opozice její charakter. Ačkoliv ta je v nedemokratických režimech povětšinou centrálně řízená (což byl příklad právě Polska před rokem 1989), neplatí, že by v takovém případě opozice úplně absentovala. Mnohdy je tomu přesně naopak. Centrálně řízená ekonomika cíleně vytváří zájmové skupiny s vidinou snadnější kontroly jejich činnosti, což zároveň se sebou nese riziko, protože při konfliktu se státní mocí pak není potřeba širokou zájmovou skupinu vytvářet (jako tomu je u ekonomik otevřených), protože již utvořena je. Aktéry mohou být státní podniky, velké koncerny, ale i jednotlivci v podobě manažerů.

V *sociální oblasti* je v nedemokratických režimech prostor pro utvoření opozice velmi široký, protože zcela absentuje občanská společnost. Snahou každé totalitní společnosti je sociální oblast ovlivňovat, rozdílná je pouze míra, jakou se o to snaží. V této oblasti totiž nejčastěji dochází ke vzniku odlišných zájmů a hodnot, které jsou později podnětem k aktivaci opozice. Aktéry jsou často profesní a odborové organizace a nemusí se jednat pouze o celek, ale zapojeny mohou být třeba jen regionální pobočky těchto organizací. Specifická je pak role odborů, v nedemokratickém režimu neplní primárně roli ochránce práv zaměstnanců (jak je tomu zvykem v režimech demokratických), jsou spíše podřízeny státní moci. Zároveň právě tohle je zároveň důvod, proč se z tohoto vztahu může snadno opozice utvořit. V případě nespokojenosti je státní moc „první na ráně“ a režim je pak často nucen požadavky odborů akceptovat (viz kapitola hnutí Solidarity).

---

⁵⁶ již zmíněné rozdělení Adama Przeworského z knihy „*Democracy and Market*“

⁵⁷ KUBÁT: *Politická opozice...*, s. 30-32.

Dalším významným opozičním aktérem (a to především v komunistických a fašistických režimech) jsou svazy umělců, spisovatelů, inteligence. Často mají jejich myšlenky daleký dosah a jsou tak schopni masově ovlivňovat občanské postoje. Dalším, a pro mou práci významným aktérem, je církev. Platí pro ni také, že je schopna ovlivňovat veřejné mínění v masovém měřítku, zároveň je nutno dodat, že její role roste úměrně s respektem, který ve společnosti její autorita požívá. Proto významný vliv právě v Polsku^{58, 59}.

V *politické oblasti* je nejvíce zřejmý dozor režimu, proto je nejméně konfliktní. Opět záleží na typu režimu, od totalitního, který jak jsem v první kapitole popsál, usiluje o to, aby si člověk nemyslel vůbec nic, po posttotalitní režimy, které usilují spíše o to, aby občané nedávali své názory najevo příliš ostentativně. Hlavním aktérem je v tomto případě rozhodující frakce ve vedení režimu, ve kterém může dojít k politickému pluralismu, přičemž poté může část této frakce reprezentovat také názory opozice, dokonce může dojít k nějakému typu spojenectví v závislosti na tom, jak silné jsou ambice jednotlivých aktérů. Podstatná je také role armády. Armáda a strana se navzájem potřebují, totalitním rysem je snaha o dodržování pořádku a „klidu na práci“, strana pak výměnou za podporu poskytuje armádě poměrně široké pravomoci. Snadno se však může stát, že mocenská síla armády začne značně převyšovat tu stranickou, což mnohdy vede ke svržení režimu.

Okamžik, kdy lze zájmovou skupinu zařadit mezi opozici, tedy kdy lze určit její vznik, lze nalézt poměrně obtížně. Nesoulad se zájmy a hodnotami režimu totiž nemusí být vědomý, často jde o nesoulad nahodilý a do jisté míry impulsivní. Zájmové skupiny často usilují o prosazování svých vlastních, zejména ekonomických, sociálních, někdy i politických zájmů a hodnot. K jejich prosazení jsou samozřejmě nuceni použít politické prostředky, ačkoli jejich cíle jsou „nepolitické“. Důsledkem realizace nepolitických cílů pak často může být širší systémová (výměna mocenského aparátu, strukturální reforma) změna.

2.4 Konec přechodu k demokracii

Vedle zkoumání, jak tranzice začíná a probíhá, je nutné vymezit také její konec, tedy okamžik, kdy je přechod k demokracii ukončen. J.J.Linz a A. Stepan považují přechod k demokracii za ukončený za následujících podmínek:

---

⁵⁸ V Polsku se dle průzkumu Eurobarometr ke katolické církvi přihlásilo 91,7 % obyvatel. Statistika dostupná na: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_393_en.pdf

⁵⁹ HLAVÁČEK: *Vymezení a struktura...*, s. 41-43.

1. bylo dosaženo dohody o politických postupech, především toho, jak bude ustanovena nově zvolená vláda
2. tato vláda získá moc na základě výsledku svobodných a všeobecných voleb
3. vláda má autoritu vytvořit nové výstupy politiky a zároveň výkonná moc, legislativní moc a soudní moc, jsou striktně odděleny a vytvořeny již novou demokracií
4. k ukončení přechodu k demokracii nestačí jen uzavřít dohody, podstatou procesu je především dospět ke stavu, kdy žádná instituce ve státě neodvozuje svou moc z ničeho jiného než z demokratických procedur⁶⁰

Ani po splnění všech těchto podmínek a úkolů ovšem nelze říci, že je přechod k demokracii ukončen definitivně. Je především nutné tyto podmínky dodržovat, úkoly demokracie trvale vykonávat, a především demokratické postoje a zvyky kultivovat.

---

⁶⁰ LINZ, Juan José, STEPAN, Alfred. *Problems of Democratic Transition and Consolidation*. Baltimore: The Johns Hopking University Press, 1996, s. 281.

3 Role Solidarity v polské tranzici

“Kdo položí ruku na kolo dějin, aby ho zastavil, tomu budou rozdrveny prsty.” (Lech Wałęsa)

V této kapitole je pozornost věnována hnutí Solidarita, které vzniklo původně jako samosprávné odborové hnutí na ochranu sociálních práv dělnického obyvatelstva, ale postupem času přerostlo v masově podporované hnutí, které sdružovalo dělníky i intelektuály a které se postavilo polskému komunistickému režimu. Nastíním ve stručnosti vývoj polských dějin těsně po druhé světové válce. Tato charakteristika by samozřejmě rozsahem nestačila ani na samotnou diplomovou práci, vypíchnu však zlomové body, které považuji za důležité a pro pochopení práce jako nezbytné, především k pochopení toho, jak získalo hnutí celospolečenský vliv. Zaměřím se na nejdůležitější aktéry tohoto hnutí a na jejich vliv na polskou tranzici. Připomenu také klíčovou roli katolické církve, která byla po celou dobu existence nedemokratického režimu jeho odpůrcem a která má na společenské dění v zemi historicky velmi silný vliv. Přiblížím také jednání u „kulatého stolu“, nastíním zájmy jednotlivých protagonistů a pokusím se dát odpověď na výzkumnou otázku: „Měla osoba Lecha Wałęsy zásadní vliv na podobu demokracie v Polsku“?

3.1 Polsko po druhé světové válce

Zatímco v Československu měly komunistické myšlenky od počátku poměrně silné zastání u velkého množství obyvatel, Polsko na tom bylo jinak. Svou roli hrála zkušenost s Trojím dělení Polska⁶¹ a historickou zkušeností Poláků z ruské okupace v 18. století, která byla charakterizována rusifikací a tlakem na omezování vlivu katolické církve. Klíčovou roli v polské obezřetnosti k Sovětskému svazu pak hrál fakt, že zatímco pro Československo byli Sověti osvoboditelé, pro Polsko byla Rudá armáda jistým způsobem okupantem⁶². Ačkoliv tedy v SSSR věřili, že komunismus je nový počátek světové civilizace, byli si současně vědomi bojovností a nepoddajností polských obyvatel a zejména jejich náboženských a duchovních hodnot. Stalin⁶³ nutnost této transformace shrnul do metafory „*z polské krávy je třeba udělat koně a přimět ji, aby nosila*

---

⁶¹ probíhalo v letech 1772-1795 a země byla rozdělena mezi Prusko, Rakousko a Rusko.

⁶² Sovětská invaze do Polska byla vojenská operace zahájená SSSR 17.9.1939 bez formálního vyhlášení Šestnáct dní poté, co Německo zaútočilo na Polsku ze západu, provedl Sovětský svaz útok z východu. Invaze skončila 6. října rozdělením území Polska mezi Německo a Sovětský svaz a zánikem Druhé polské republiky. V letech 1944-1945 pak Rudá armáda Polsko osvobodila. Což však velká část polské elity brala jako začátek další okupace v následujících letech.

⁶³ Vlastním jménem Josif Vissarionovič Džugašvili v letech 1927-1953 nejvyšší představitel SSSR.

sedlo“.⁶⁴ Naplno tyto obavy Sovětský svaz projevil roku 1952 jmenováním Konstantina Rokossovského polským ministrem obrany. Ačkoli byl Rokossovský de facto Polák, protože se narodil ve Varšavě, neuměl téměř vůbec polsky a většina polských občanů jej považovala za Stalinem nasazeného agenta. Byl to on, který velmi brutálně potlačoval protiruské aktivity ve státě. Zavedl pracovní prapory, do kterých byli umístěováni muži, kteří byli shledáni jako *sociálně nebo politicky nebezpeční*. Dalšími obětmi represí pak byli bývalí vojáci předválečné Polské armády.⁶⁵

Značnou samostatnost si v Polsku zachovala katolická církev, což vyplývalo z její autority a mnoholeté tradice. Od konce druhé světové války až do pádu komunistického režimu sdružovala polskou inteligenci. Tím nechci říct, že ji perzekuce vůbec nepostihla. Tak jako v okolních státech, byl i na ni vyvíjen velký tlak. Na začátku 50. let 20.století bylo mnoho představitelů církve pozatýkáno a odsouzeno v politických procesech a byla likvidována katolická vydavatelství a periodika. Pokus o podmanění si církve však narazil na velký odpor Poláků. Komunistická moc záhy pochopila, že bude nucena přijmout ústupky a nepodařilo se jí nikdy zlomit vztah Poláků k církvi. Výjimečnost jejího postavení byla zřejmá, v Sejmu od roku 1961 seděla dokonce skupina pěti poslanců, ⁶⁶ která zájmy církve prosazovala a byla úzce napojena na kardinála Wyszyńskiego.⁶⁷ Zatímco v okolních zemích byla církev utlačována, v Polsku dokonce participovala (byť omezeně) na moci.⁶⁸

3.2 Stávkové vlny v letech 1956-1980

Pokud chceme pochopit fungování a cíle hnutí Solidarita, je potřeba nastínit události, které vzniku hnutí předcházely. Za podstatný považují rok 1956, kdy se do křesla prvního tajemníka Polské sjednocené strany dostal Władysław Gomułka. Byl to člověk, který mezi vůdci socialistického tábora vyčníval. Jako jeden z prvních poměrně statečně vzdoroval tlaku Moskvy a výrazně přispěl k tomu, že nedošlo ke kolektivizaci venkova. V druhé polovině šedesátých let postihla světovou ekonomiku hospodářská krize. Polsko však touto krizí procházelo poměrně dobře. Stalo se pátou největší velmocí ve výrobě lodí, které směřovaly nejprve zejména na sovětský trh, štětínské a gdaňské továrny však svými výhodnými cenami pronikly také na trh Velké Británie a Norska. Kvůli vykořisťování dělníků strčily do kapsy i divoké kapitalisty, zejména tím, že zanedbávaly předpisy o bezpečnosti práce. V roce 1967 se v Gdaňské loděnici s příhodným názvem

---

⁶⁴ DAVIES, Norman. *Polsko. Dějiny národa ve střední Evropě*. Praha: Prostor, 2003, s. 322.

⁶⁵ BIALKOWSKI, Wiesław. *Rokossowski na ile Polak?*. Warszawa: Wydawn, 1994, s. 228.

⁶⁶ FRISZKE, Andrzej. *Anatomia bundu: Kuroń, Modzelewski i komandosi*. Krakow: Znak, 2010, s. 75.

⁶⁷ Stefan Wyszyński byl v 50. letech vězněn, je považován za symbol duchovního vzdorů Poláků vůči komunistické moci, patřil k účastníkům druhého vatikánského koncilu, v současné době probíhá jeho proces blahořečení, tj. prohlášení za svatého.

⁶⁸ FRISZKE: *Anatomia...*, s. 81-110.

V.I.Lenina stala tragická nehoda, při které přišlo o život 22 lidí, kteří uhořeli v trupu lodi. Vedení společnosti situaci vyřešilo mírným zvýšením mzdy zaměstnancům. Nejvíce se o to zasadil čtyřadvacetiletý elektroinstalatér Lech Wałęsa.⁶⁹

V roce 1970 začala být situace v gdaňských loděnicích poměrně vyhrocená a několik jejich úseků vstoupilo do stávky, příčinou nespokojenosti bylo zejména zvýšení cen základních potravin. Při tomto protestu zemřel mladý dělník, kterého zastřelil policejní důstojník. Protože to vypadalo, že demonstrace by mohla skončit vyhroceným konfliktem, snažil se Lech Wałęsa dav přimět k ukončení demonstrace. Jako „člověka kompromisu“ ho jeho druhové označili za zrádce. Důvěra v něj ale nebyla narušena nijak zásadně, což dokládá to, že byl krátce na to zvolen do stávkového výboru. V témže roce došlo k tomu, že proti stávkujícím zasáhlo polské vojsko. Dva dělníky, kteří opustili loděnice, vojáci zastřelili a jedenáct dělníků zranili. Prvním tajemníkem se stal Edward Gierek, který nahradil zmíněného Gomulku, jež situaci v očích strany neměl šanci zvládnout. Gierek si napjatost situace uvědomoval a v lednu 1971 řekl Brežněvovi⁷⁰: „*V současné chvíli v zemi vládne klid, ale je to klid na sudu s prachem.*“ Jako velmi realistické se jeho zhodnocení ukázalo na konci ledna 1971, kdy začalo docházet ke krátkým a delším přestávkám v práci a 10. února 1971 propukla stávka v lodžských závodech bavlnářského průmyslu, ke které se připojilo šest dalších textilních továren. Následně se rozšířila do 32 podniků „polského Manchesteru“^{71, 72}

Gierek byl velmi pragmatický politik, k umírnění nepokojů podnikl několik kroků, jako nejučinnější se ukázalo zvýšení nejnižších platů, důchodů a rodinných přídatků. Zároveň oznámil zmrazení základního potravinářského zboží na dva roky. A získal pro Polsko mimořádný dolarový úvěr, který Moskva ze strachu z vývoje poměrně ochotna poskytla. Gierek se zároveň neváhal setkat se stávkujícími dělníky, kde naslouchal jejich výhradám a požadavkům a vědom si vážnosti situace trpělivě vysvětloval a sliboval. Na setkání v Gdaňsku 25. ledna 1971 pak na závěr svého vystoupení položil otázku, která vešla do polských dějin: „Tak co pomůžete?“ a odpovědí mu bylo nenadšené: „Pomůžeme!“ Tento výrok byl později mohutně zneužívám propagandou.⁷³ Lech Wałęsa ve svých pamětech píše, že setkání bylo zakončeno společným zpěvem hymny *Jeszcze Polska niezgnieła*, což byl pro mnoho lidí znakem naděje, že se věci obrátí k lepšímu. Po nějakou dobu mnoho lidí, včetně jeho samotného, v této iluzi setrvalo. Naplno se planost slibů Giereka projevila v únoru roku 1971, kdy proběhly volby do rad pracovišť v gdaňské loděnici. Wałęsa byl zvolen sociálním inspektorem práce, a jak v pamětech píše, s každým dalším týdnem a měsícem chápal víc a víc, že

⁶⁹ KOVÁČZ: *Piłsudski...*, s. 258.

⁷⁰ nejvyšší představitel Sovětského svazu v období let 1964–1982.

⁷¹ V Lodži stejně jako anglickém Manchesteru totiž dominoval textilní průmysl.

⁷² PACZKOWSKI: *Pół století...*, s. 244.

⁷³ Tamtéž, s. 245.

strana nemá v úmyslu souhlasit s ústupky, že jejím primární zájmem je, aby stále kontrolovala veškerý společenský život. Proto na funkci inspektora práce rezignoval.⁷⁴

Během léta roku 1971 se situace začala uklidňovat. Gierekova garnitura mohla na nespokojenost občanů odpovědět jediným možným způsobem. Modernizací hospodářství, růstem spotřeby a otevřením se západním technologiím a trhům. Pro tuto strategii byl Gierek na socialistické poměry vhodným kandidátem. Představoval typ dobrého „slezského hospodáře“, zároveň to byl člověk, který strávil své mládí v západní Evropě, pracoval jako horník ve Francii a Belgii. Na zasedání politického byra a předsednictva vlády představil strategii, která předpokládala vzrůst národního důchodu o 40 %, průmyslové výroby o 50 % a vzrůst reálných mezd o 18 %. Byla podepsána licenční dohoda s Fiatem na výrobu automobilů, přijat balík zákonů na podporu zemědělství a zahájena řada investic, z nichž nepřínosnější se ukázala obnova silnice Varšava-Katovice. Symbolický význam spojení se západem pak měla smlouva uzavřená s firmou Coca-Cola a skutečnost, že se objevily ve stáncích cigarety Marlboro.⁷⁵

K realizaci těchto ekonomických plánů bylo třeba půjčit si peníze ze zahraničí, čemuž Západ vycházel ochotně vstříc, nezdálo se to jako riziková investice, panoval totiž názor, že brzy převáží export nad importem a nebude problém peníze splácet. Tyto půjčky však byly čerpány zcela bez rozmyslu a pro polskou ekonomiku nebyly stimulem především kvůli plánovité socialistické ekonomiky. Zcela lichou se totiž ukázala představa, že použití některých nástrojů ze západní ekonomiky pomůže i v ekonomice socialistické. Krátkodobě však tento život na „dlouhé noze“ přidal Gierkovi na popularitě. Na první pohled to vypadalo na polský ekonomický zázrak, byly modernizovány hutě, vybudovány rychlostní silnice a postavena dominantní ústřední magistrála Varšava-Slezsko. Dopad tohoto „zázraku“ na životní prostředí byl však nedožrnný, docházelo k devastaci lesů, ke znečištění řek a k zamoření kyselými dešti.⁷⁶

V roce 1976 došlo k neúspěšnému pokusu o zvýšení cen, které naplno ukázalo, že mocenské struktury ve státě nejsou schopny zavést jakoukoliv ekonomickou reformu. Nenávist vůči panující politické reprezentaci tak začala eskalovat. Hospodářský úpadek pak prohloubily tuhé zimy a nedostatek uhlí. Gierek však ve svém novoročním projevu problémy nezmínil a propagandisticky chválil úspěchy socialistické ekonomiky. Doba relativního klidu, který si režim získal, byla u konce. Rozhodující vliv na nespokojenost občanů měly nedostatky v zajištění trhu, především v zásobování potravinami. Disidenti pro režim nebyli problémem, protože nebyli masově podporováni. Nemožnost zvýšit ceny a tím urovnat ekonomické problémy však režim dostal do velmi těžké situace, především proto, že si i obyvatelstvo začínalo uvědomovat slabost řízené

---

⁷⁴ WALESA: *Cesta...*, s. 58.

⁷⁵ PACZKOWSKI. *Půl století...*, s. 246.

⁷⁶ KOSMAN: *Dějiny...*, s. 368.

ekonomiky. Opozice navíc velmi obratně dokázala navázat kontakty s dělnickým obyvatelstvem ve velkých podnicích, měla podporu ze zahraničí a postupně začala vytvářet své struktury.⁷⁷

V červnu 1976, prakticky vzápětí potom co se roznesla zpráva o zvýšení cen masných výrobků a cukru, propukly v několika městech stávky. V Radomi bylo zadrženo 634 lidí, z nichž 450 stanulo před soudem.⁷⁸ V soudních přelíčeních, které se ani nezkoušely hrát na spravedlivý proces, si odnesli obvinění desetileté nepodmíněné tresty. V Ursusu pak vyneseny tresty pětileté.⁷⁹ V protestech v gdaňské loděnici byl velice aktivní také Wałęsa, ten sice unikl nepodmíněnému trestu, ale byl vyhozen z práce. Tato tvrdá represe ale narazila na odpor inteligence, Jacek Kuroň, jenž strávil několik let ve vězení, utvořil Výbor na obranu dělníků, ke kterému se postupem času přidávalo mnoho vlivných osob a v půlce roku 1977 čítal téměř sto osob⁸⁰. Výbor požadoval, aby odsouzeným dělníkům byla udělena amnestie a aby byli přijati zpět práce na svá původní místa. Požadoval pak také to, aby byli tvrdě potrestáni ti, kteří se provinili proti dělníkům brutálním zacházením⁸¹. Dne 3.března 1977 ratifikovala Státní rada po dlouhých letech Všeobecnou deklaraci lidských práv, což mělo za následek, že se Mezinárodní pakt občanských práv stal součástí právního pořádku Polské lidové republiky. Ve spojení s utvořením protestního hnutí hrálo právě toto největší roli v tom, že většině dělníků byla udělena 22. července amnestie a byli propuštěni z vězení. Výbor na obranu dělníků byl později přejmenován na Výbor společenské sebeobrany a měl za cíl vystupovat na obranu zákonnosti, chránit občanská práva a svobody a pomáhat poškozeným.⁸² Činnost hnutí spočívala v podpoře rodin pronásledovaných dělníků. Do těchto rodin vozili materiální pomoc, ale činnost výborů byla zásadní především proto, že intelektuálové byli konfrontováni s prostředím, které do té doby neznali. Najednou v polské společnosti ovlivněné propagandou o tom, že intelektuálům jde pouze o osobní prospěch bylo možné, aby vysokoškolský profesor seděl v domácnosti „obyčejného“ dělníka a diskutoval o demokracii, lidských právech, ale i o tom, jak těžké podmínky musí dělnická třída v zaměstnání trpět. Toto soužití demokratů s dělníky se ukázalo jako plodné a po založení hnutí Solidarity Výbor společenské sebeobrany ukončil svou činnost prohlášením, že jeho činnost byla naplněna „*přispěli jsme ke sjednocení obyvatel, zasadili jsme se o tom, že mnoho obyvatel se na režim začalo dávat kriticky, naše úloha je tímto u konce*“. Mnoho členů Výboru později přešlo do role poradců Solidarity.⁸³ V úloze sjednocení občanů a zejména

---

⁷⁷ Tamtéž, s. 372-373.

⁷⁸ KEMP-WELCH, Anthony. *Poland under Communism: A cold war history*. New York: Cambridge University Press, 2008, s. 130.

⁷⁹ Tamtéž, s.139.

⁸⁰ DUDEK, Antoni. *Kříže komunistického režimu v 80.letech*. Paměť a dějiny – Ústav pro studium totalitních režimů, 2010, roč. 4, č. 3, s. 6.

⁸¹ Tamtéž, s. 7.

⁸² KOVÁČZ: *Pilsudski...*,s. 276.

⁸³ LIPSKI, Jan. *KOR: a history of the Workers' Defense Committee in Poland, 1976-1981*. Berkeley: University of California Press, 1985, s. 210-221.

v edukační činnosti obyvatel o demokracii a osobních právech hrála důležitou roli církev, čímž de facto plnila roli opozičního, či kvaziopozičního aktéra.⁸⁴

3.3 Katolická církev

V Polsku se již od počátku projevovala jistá výjimečnost katolické církve. Takže ačkoliv nebyla vládní stranou podporována víc, než by bylo nutné, nebyla zároveň tvrdě perzekvována tak, jako tomu bylo například v Československu. Největší změna v postavení polské církve začala v roce 1970 v souvislosti se změnou nálad v celé společnosti, kterou katoličtí představitelé správně vycítili. V březnu 1971 došlo k setkání primase Stefana Wyszyńskiego s premiérem Jaroszewiczem⁸⁵, kde hlava polské církve předložila své návrhy. Nejpodstatnější bylo uznání veřejnoprávního charakteru církve, zajištění svobody její činnosti a skončení blokování výstavby nových kostelů. Zároveň církev v deklaraci ujišťovala, že nechce být politickou opozicí a nemobilizuje síly do boje se systémem.⁸⁶

Gierekova garnitura začala podnikat reálné kroky k tomu, aby se stát s církví sblížil. V roce 1972 začalo navazování diplomatických styků Varšavy a Vatikánu. A již dříve byl definitivně upraven církevní právní status v Polsku, což umožnilo ustanovení šesti nových diecézí. Církev postupně posilovala své postavení, veřejně se zatím projevovala jen zřídka, avšak jasně z jejího postoje vyplývalo, že je na straně opozice a že vnímá nálady a pocity společnosti. Velmi zřetelně své znovunabyté postavení dala církev najevo v roce 1975 v souvislosti se zveřejněným plánem ústavních změn, které mluvilo o socialistickém (nikoliv jako dosud o lidově demokratickém charakteru státu), o vedoucí roli Polské sjednocené dělnické strany, a především o trvalém spojenectví se Sovětským svazem. Proti těmto změnám se několikrát otevřeně vyjádřili biskupové a v kostelích byl čten otevřený dopis episkopátu^{87, 88}.

Nabývání sebevědomí církve a s tím spjaté posilování polské opozice bylo umocněno 16.zářím 1978, kdy konkláve⁸⁹ v osmém hlasování zvolilo papežem metropolitou krakovského, kardinála Karola Wojtyły, jenž přijal jméno Jan Pavel II. Tato volba byla opravdu šokem, zejména proto, že po 455 let byli za papeže voleni pouze italsí duchovní a téměř okamžitě vzrostla prestiž polské církve. Kardinál Wyszyński se stal pro věřící modlou, protože právě on měl na zvolení Jana

---

⁸⁴ srov. HLAVÁČEK, Petr, s. 41-49.

⁸⁵ bývalý polský premiér Piotr Jaroszewicz byl zavražděn v domě se svou manželkou. Shodou okolností ve stejný den, kdy měl automobilovou nehodu Alexandr Dubček (1.tajemník ÚV KSČ a symbol pražského jara). Jeho vrahové nebyli nikdy dopadeni, polská vláda z jeho smrti viní KGB.

⁸⁶ PACZKOWSKI: *Přel století...*, s. 271-273.

⁸⁷ sboru biskupů

⁸⁸ KOSMAN: *Dějiny...*, s. 368-370.

⁸⁹ je shromáždění kardinálů volící papeže

Pavla II. neodmyslitelný podíl.⁹⁰ Také moc ve státě zareagovala naoko pozitivně, neopomněla připomenout, že nový papež pochází ze socialistického Polska a udělila souhlas k tomu, aby se inaugurace pontifikátu vysílala v televizi živě. Gierek sice tušil, že tohle zvolení pro vládní moc nemá moc pozitiv, zároveň si však dobře uvědomoval, že postavit se proti cestě papeže do rodné vlasti nejde, respektive jde, ale za cenu velkých občanských nepokojů. Na zákaz této cesty naléhal Leonid Brežněv, který u Gierka sice nepochodil, ale větou: „*Dělej, jak myslíš, ale ty i tvoje strana tobo budete později litovat*“, předpověděl poměrně přesně budoucí vývoj.⁹¹

Edward Gierek následně zaslal do Říma telegram, který obsahoval souhlas s návštěvou papeže do vlasti, nová hlava církve si však na návštěvu musel počkat až do června 1979, kdy se pout' uskutečnila.⁹² Lech Wałęsa popisuje papežovu návštěvu takto: „*Papež přijel do Polska a předal nám sílu a naději se slovy: „Necht' sestoupí duch Tvůj a obnoví tvář země. Této země.*“ Wałęsa toto zvolání bral jako výzvu k aktivnější činnosti, byla to pro něj jiskra, jež stála u zrodu vzniku protestního hnutí, které se později přeměnilo v desetimilionovou veřejnou organizaci.⁹³ Papež byl ztělesněním romanticko-povstaleckých ideálů hluboce zakořeněných v duších národa. Být Polákem pro něj znamenalo mít poslání. Proto sám věřil, že jeho slova jsou podporou k pokojnému povstání, které bude začátkem pádu totalitního režimu. Prezentoval Polsko jako duchovní velmoc, která svým příkladem může pomoci ostatním zemím sovětského bloku potlačit komunistickou ideologii po tolik let pracně budovanou.⁹⁴

Celou pout' provázela opravdu masivní účast, papež se ve svých kázáních přímo nedotýkal politiky, ale jednotlivá hesla jeho projevu jednoznačně směřovala k vymezení se proti současné státní moci. Dominantní rolí v jeho projevech hrálo povzbuzení ke spolupráci s ostatními východoevropskými národy a velmi zdůrazňoval také příslušnost k jednotnému evropskému společenství, ze kterého podle něj křesťanství vzniklo. Představitelé státních orgánů se naoko chovali slušně a prokazovali pocty, zároveň však dělali všechno pro to, aby význam návštěvy snížili. V televizi například vůbec nebyly ukazovány masy lidí, které se poutě účastnily. To nicméně bylo spíše kontraproduktivní, protože nevěrohodnost takových zpráv byla zřejmá pro každého, kdo se těchto setkání osobně účastnil. Samotná papežova návštěva mávnutím proutku nemohla obrátit směřování země. Linie se pochopitelně pořád držela dál, ale do velké míry změnila psychickou atmosféru v zemi. „Při pokleknutí před Svatým stolcem se Polsko zdvihlo z kolenou,“ poznamenal výstižně jeden účastník.⁹⁵

⁹⁰ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 275.

⁹¹ DURMAN, Karel. *Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991*. Praha: Karolinum, 1998, s. 215.

⁹² pout' trvala od 2. června do 10. června 1979

⁹³ WALESA: *Cesta...*, s.68.

⁹⁴ NOWAK, Andrzej. *Impérium a ti druzí*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2010, s. 222.

⁹⁵ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 279-281.

3.4 Hnutí Solidarita – vůdčí opoziční síla v zemi

Definitivně se atmosféra v zemi změnila v roce 1980. Rozhodující byla stejně jako ve zmíněném roce 1976 neschopnost vládnoucí garnitury držet konkurující hospodářství. Zásobování potravin začalo na mnoha místech selhávat a mezi lidmi se rozšířila zvěst, že na vině je povinnost Polska dodávat maso a další potraviny na moskevskou olympiádu. Změnou oproti roku 1976 však bylo, že již přestalo jít pouze o materiální otázku obyvatel. V gdaňské loděnici vypukla stávká, jejíchž bezprostřední příčinou bylo propuštění Anny Walentynowiczové, jeřábnice a členky nepovolených Svobodných odborových svazů, z práce. Právě tato událost ze 14. srpna 1980 se ukázala v dalším vývoji Solidarity jako rozhodující.⁹⁶

Hlavními aktéry Solidarity do této doby byli především dělníci a předáci, kteří zaujímali vůči režimu umírněný přístup, hnutí brali především jako příležitost ke zlepšení svých životních podmínek. Do této skupiny patřil Wałęsa s Gwiazdou, ti poměrně záhy navázali kontakty s „intelektuální“ opozicí reprezentovanou Kuroňem a Mazowieckim, kteří sice neměli ve vedení Solidarity rozhodovací pravomoci, měli však poměrně velký vliv na vedení.⁹⁷ Do celostátní komise Solidarity bylo po těchto událostech zvoleno 107 členů, z nichž 51 bylo dělníků a 56 vysokoškolsky vzdělaných lidí.⁹⁸ Právě tohle byl okamžik, kdy se z původně ryze sociálního hnutí stalo hnutí politicky orientované. Na postoji k režimu probíhalo zároveň první štěpení hnutí, na jedné straně stála koncepce pragmatického boje s režimem, jež prosazoval Wałęsa a dělníci, kteří se s vládní mocí nechtěli bojovat a vlastně jim i jistoty, které z režimu vyplývaly vyhovovaly, šlo jim pouze o zlepšení kvality jejich života a pracovních podmínek. Na druhé straně stál radikální a neústupný přístup vůči komunistické moci reprezentovaný Gwiazdou a Bujakem, kteří jej brali jako překážku v ekonomickém růstu.⁹⁹ Režim dobře věděl, že dělníci jsou „starým pořádkům“ spíše nakloněni, a především měl z předešlých let se stávkami (a jejich uhašením) zkušenosti, takže ředitel gdaňské loděnice Klemens Gniech se snažil dělníky mlhavými sliby uchlácholit. Problémem pro něj ale bylo, že se v loděnici objevil Lech Wałęsa, připomněl své vyhození z práce, apeloval na manuálně pracující, že tohle se může stát i jim, pokud se garnituře znelíbí, obrátil se ke svým někdejšími spolupracovníkům, kteří ho už z dob prvních stávek brali jako neformálního lídra opozice a vyhlásil okupační stávkou. Od té chvíle to byl on, kdo se stal hnacím motorem událostí následujících dnů, měsíců a let a zcela obrátil dosavadní průběh stávk. Režim se narychlo snažil přijmout požadavky stávkujících, vybudovat pomník obětem masakru z před deseti let a zvýšit pracovníkům platy, to

⁹⁶ KOSMAN, Marceľ: *Dějiny...*, s. 373-375.

⁹⁷ OSEKA, Piotr. *Elita „Solidarności“*. Warszawa: Pozografia Komisji Krajowej, 1990, s. 188.

⁹⁸ Tamtéž, s. 191.

⁹⁹ GARTON ASH: *Polska...*, s. 150.

už bylo ale „kolo dějin“ roztočeno. Práce totiž byla zastavena i v jiných podnicích. Nejprve se jich do stávků zapojilo 21, po utvoření Mezipodnikové stávkového výboru v čele s Wałęsou, jich doslova přes noc bylo již 160. Na jednání se stávkujícími se vydali představitelé vlády, kteří byli ochotni vyhovět platovým požadavkům, nesouhlasili však se zřízením Svobodných odborových svazů, protože to by pro ně znamenalo rozpad stávajícího systému. Do Gdaňské loděnice zároveň přicestovali již tehdy známí disidenti Tadeusz Mazowiecki a Bronislaw Geremek. Další známí odpůrci režimu, jako Adam Michnik, Leszek Moczulski a Jacek Kuroń, byli zatčeni.¹⁰⁰

Jednání Wałęsy a místopředsedy vlády Jagielského mohl vidět a slyšet každý. Jejich rozhovoru byly přítomny stovky dělníků, novinářů, herců i zahraniční zpravodajů. Zatímco probíhala jednání, vlna stávek se již naplno rozběhla a pohltila Polsko. Již se nežádalo o povolení k výstavbě pomníků obětem masakru v roce 1970, ale spontánně se začalo se sbírkou. Do loděnic dorazil také Andrej Wajda, jehož film *Člověk z mramoru*¹⁰¹, uvedený v roce 1977, znamenal politickou mobilizaci. Přelomovým momentem byl 31. srpen, kdy se podepsalo ve Štětíně ujednání, kde dělnictvo požadovalo propuštění politických vězňů (mělo připraveno jmenný seznam) a součástí dohody byla také možnost vytvoření svobodných samosprávných svazů. Oficiálně byla založeno odborové hnutí Solidarita. Tato dohoda zároveň znamenala pád Edwarda Giereka. Bylo ohlášeno, že kvůli nemoci se zproští uje funkce prvního tajemníka strany a na jeho místo byl zvolen Stanislaw Kania (pochopitelně se souhlasem Moskvy).¹⁰²

Na první pohled se mohlo zdát, že byl Wałęsa lídrem přirozeným, nezpochybnitelným a nenahraditelným. Nebylo tomu tak úplně u všech. Ačkoli byl velmi dobře přijímán dělnictvem, protože to ho jako bývalého elektrikáře bralo za své, část inteligence ho naopak nerespektovala. Měla dojem, že nebude Polsko dobře reprezentovat a brala ho slabého. Jako první se na něho s prosbou o odstoupení obrátila Anna Walentynowiczová, která jej podle jeho slov považovala za intelektuálně slabého a poddajného vládnoucí moci. Skupina kolem Walentynowiczové a Kuroně prosazovala jako lídra Gwiazdu. Toho líčí Wałęsa jako inteligentního člověka, který ale nebyl stvořen pro „pódium“. Byl pro něj příliš šablonovitý a neuměl jednat rozhodně. Nechápal podstatu koncepčního boje, ale pouze revolučního.¹⁰³ Největší štěpení ve svazové reprezentaci však způsoboval postoj k režimu a rozličné názory na to, jakým způsobem bude program hnutí prosazován. Uskupení kolem Gwiazdy a Walentynowiczové založilo Gwiazdozbiór¹⁰⁴, což byla frakce v rámci Solidarity, která kritizovala přebujení byrokracie v rámci hnutí a politikářství regionálních vedení. Kritika nejvíc dopadala na Wałęsu, jež byl nejvíce napadán za svůj postoj ve

¹⁰⁰ KOSMAN, Marceł: *Dějiny...*, s. 374.

¹⁰¹ jeden z největších filmů polských dějin. Je o člověku, kterého morálka a vědomí spravedlnosti přivedly do vězení.

¹⁰² KOVÁČZ, István: *Pilsudski...*, s. 280-284.

¹⁰³ WALESA, Lech: *Cesta...*, s.104.

¹⁰⁴ český překlad: Souhvězdí

zmíněné bydhošťské krizi, kdy bez souhlasu vedení rozhodl a ukončení generální stávky. Tento spor vedl k vytvoření frakcí v rámci Solidarity, z nich nejsilnější slovo v té době měla radikálně nacionalistická frakce Práví Poláci, ve které hlavní slovo měli bratři Kaczynští¹⁰⁵. Ti tvrdě kritizovali nejen Wałęsu, ale i intelektuální skupinu, která se kolem něj utvořila, tedy Jacka Kuroňe, Adama Michnika a Tadeusze Mazowieckého. Ten tuto různorodost názorů v hnutí popsal takto: „*Všichni jsme zastávali stanovisko, že je potřeba, aby se nemožné stalo možným, ale stupeň porozumění tomu, co je možné, se značně lišil.*“¹⁰⁶

Tyto tendence uvnitř Solidarity kvalifikoval britský historik Timothy Garton Ash. O první píše jako fundamentalistické, nacionalistické a populistické. Do této skupiny lze zařadit Andreje Gwiazdu a Annu Walentynowiczovou. Jejich postoje v rámci hnutí charakterizuje takto: „*Tato skupina postrádala schopnost usilovat pouze o to, co je možné. Byli to rytíři zásad, překypující neústupností.*“ Druhý proud podle něj neměl politický rozměr, šlo mu pouze o rozvoj dělnické samosprávy. Solidaritu považovali primárně za sociální hnutí, jehož úkolem bylo zajistit, aby se „*obyčejným žilo trochu líp*“. Tam lze zařadit dělníky a předáky, kteří s režimem byli de facto spokojeni a považovali jej za nutné zlo. Třetí skupinou pak byli „*pragmatici*“, kteří prosazovali nutnost kompromisu s komunistickou mocí. Tam podle něj patřil i Lech Wałęsa, který se neustále držel ideje „*sebeomezující se revoluce*“ a usilovně se snažil o hledání dohody. V tomto směru jej podporovala většina poradců a církev.¹⁰⁷ Ve svých pamětech komentuje fundamentalistický proud, který proti němu stál takto: „*Rozpor s aktivisty, kteří nesnášeli kompromisy, jsem si uvědomoval. Kdo by také miloval kompromisy, a hlavně v případě, když máš pravdu na své straně! Všechno, co jsem dělal, plynulo z jediného – nechtěl jsem mít na svých rukou krev.*“¹⁰⁸

Delegáti Mezipodnikového stávkového výboru se rozhodli vytvořit Nezávislý samosprávný odborový svaz „Solidarita“, ten se členil na 49 vojvodství a v čele stál Celostátní dohádovací výbor. Od jeho zřízení si delegáti slibovali sjednocení celé země pod jedno uskupení.¹⁰⁹ Na svém velmi improvizovaném zasedání si CDK zvolila za předsedu Lecha Wałęsu. Jeho celkové vítězství se čekalo, ale drtivé vítězství, kterého svými 550 hlasy dosáhl, zcela jistě nečekala opozice v hnutí. Ukázal se však jako člověk, který dokonale ovládá sál. Delegáti a okupující z loděnice si jeho

---

¹⁰⁵ Lech Kaczynski se v demokratickém režimu stal prezidentem, jeho bratr Jaroslav byl dlouhou dobou premiérem, v současné době je nejdůležitějším politikem polské vládnoucí strany Právo a spravedlnost – podrobněji je jejich politický osud popsán v poslední kapitole

¹⁰⁶ KUCZYŃSKI, Waldemar, PSOTA Zofia. *Tadeusz Mazowiecki. Politik trudnych czasów*. Warszawa: United Publishers, 1997, s. 91.

¹⁰⁷ GARTON ASH: *Polska...*, s. 164-166.

¹⁰⁸ WALESA: *Pravda...*, s. 98.

¹⁰⁹ KOSMAN, Marcełi: *Dějiny...*, s. 378.

energický projev zamilovali, navíc byl pro ně zosobněním Srpna a reprezentoval svou osobou celek dělníků, společenskou skupinu, která donutila komunistické orgány k ústupkům.¹¹⁰

Sovětskému svazu vývoj v Polsku pochopitelně neunikl. Vedení Komunistické strany SSSR zřídilo speciální komisi pro polské záležitosti, do jejíhož čela se postavil Michail Suslov. Byl politikem poměrně inteligentním a byl to on, který začal srovnávat situaci v Polsku s pražským jarem a obviňoval Polskou sjednocenou dělnickou stranou ze slabosti. V prosinci roku 1980 mělo proběhnout cvičení s názvem „Sojuz 80“, což byl ale fakticky jen krycí název pro vstup vojsk na území polského státu. Kania však při setkání Brežněva ujišťoval, že má situaci pevně v rukou a Kreml, zejména z důvodu, že podstatnou část armády měl tou dobou v Afghánistánu¹¹¹, od vojenské intervence ustoupil.¹¹²

3.5 Vyhlášení válečného stavu

11.února 1981 zvolil Sejm za premiéra Wojciecha Jaruzelského, který si zároveň ponechal funkci ministra národní obrany. Byl vychován ve vlasteneckém a katolickém prostředí, během druhé světové války přežil vyhnanství na Sibiři a pro armádu žil. Zároveň to byl člověk, který byl k situaci v zemi kritický. Po tomto zvolení požádal Sejm o šedesátidenní klid. Bylo to nicméně spíše zbožné přání, stávky v zemi totiž pokračovaly. Nespokojenost polských občanů eskalovala natolik, že se vývoje začala obávat nejen Moskva, ale i Praha a Berlín. Vzpouora by se totiž mohla poměrně snadno přenést i na její území.¹¹³

V březnu téhož roku došlo v Bydhošti k naplánované provokaci. Na zasedání Solidarity nebylo umožněno řečnit zástupci a policie zakročila proti třem odborovým předákům, které do krve zbila. V reakci na to vyhlásila Solidarita stávkovou pohotovost. Wałęsa však dostal strach z toho, že by to mohlo posloužit jako záminka k vyhlášení válečného stavu a generální stávkou zmírnili na výstražnou.¹¹⁴ Proti generální stávce byl také primas Wyszyński, jehož názor vůdce hnutí respektoval. Zároveň bylo zřejmé, že incident způsobený policií může vést k radikalizaci nálady. To se také nakonec stalo a část hnutí byla připravena s policií bojovat. Wałęsa se toho obával a snažil se tomu vyvarovat. Chtěl se za každou cenu dohodnout, což bralo pár členů hnutí

---

¹¹⁰ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 290.

¹¹¹ zde probíhal probíhající v letech 1979-1989 významný konflikt mezi sovětskými intervenčními jednotkami spolu afghánskou komunistickou vládou a mezinárodním povstaleckým skupinám (podporovaných USA), které usilovaly o svržení komunistické vlády a vyhnání Sovětů.

¹¹² KOSMAN, Marcell: *Dějiny...*, s. 379.

¹¹³ Tamtéž, s. 383.

¹¹⁴ KOWALSKI, Piotr. *Wydarzenia bydgoskie w prasie łódzkiej w 1981 roku*. [online] [cit. 3.května 2008]. Dostupné na: <<http://wydarzeniawpraside.blogspot.cz>>

jako zradu. On však měl svou historickou zkušenost z prosince roku 1970.¹¹⁵ Role generála Jaruzelského začínala být čím dál obtížnější. Kreml čím dál více tlačil na vyhlášení válečného stavu. Jaruzelski přijal rozhodnutí, které mu umožňovalo vyhlásit válečný stav do 48 hodin. Bylo to protiopatření proti naplánované intervenci vojsk Varšavské smlouvy.¹¹⁶ Ve své silně prorežimní knize Michal Matouš píše: „V Sovětském svazu správný panoval názor, že je v Polsku bezvládní. A chtěli udělat všechno pro to, aby toto bezvládní jednou provždy zlikvidovali.“¹¹⁷ Jednalo se samozřejmě o nesmysl, v Polsku především probíhala hluboká krize totalitního režimu, který už byl vyčerpán a neměl občanům co nabídnout. Stejně jako nebyla pravdivá tvrzení o tom, že probíhá americká „kontrarevoluce“. Všechno to byly pouze osvědčené metody SSSR, kteří mnozí členové hnutí považovali za přípravu pro ospravedlnění intervence. A historická zkušenost s Československem¹¹⁸ jim byla v jejich názoru oporou.¹¹⁹ Jaruzelski byl ale velmi pragmatický politik, odpůrce extremismu a radikalismu na obou stranách a přišel s názorem, že je třeba vytvořit Radu národního porozumění, kterou měli tvořit představitelé politických stran, profesních svazů a katolické církve. Tento návrh přednesl v listopadu 1981 Głompi¹²⁰ s Wałęsą a nazval jej *poslední šanci*. Předseda hnutí Solidarita věděl, že má za sebou desetimilionový svaz, a tedy i obrovskou sílu a nechtěl přijmout podmínky Jaruzelského, že se může pouze účastnit diskuze, kde obsah bude určen komunistickou stranou. Setkání proto de facto nijak neskončilo, byly předneseny návrh všech stran, ale o nalezení kompromisu nikdo ani neusiloval. Wałęsa nechtěl dopustit, aby došlo k další generální stávce, ale právě po tom vlivná část hnutí volala. Opět čelil útokům, že je vůči totalitní moci příliš měkký.¹²¹ Mocenskými orgány šlo o to, aby jednotlivé stávky a protesty mohly prezentovat jako rozšiřující se anarchii, v Kamieńsku (5-6. listopadu) došlo ke vzpouře vězňů, která byla brutálně potlačena. Zároveň se začaly šířit pověsti, že Solidarita připravuje seznam nepřátel státu. Tohle všechno ukazovalo na to, že režim směřuje k použití silového řešení. Politické byro 1. prosince nazvalo, že je situace dramatická a nařídilo stav pohotovosti. Všechny požadavky Solidarity byly odmítány a na schůzi předsednictva v Radomi už jen deklaratorně opakovala své požadavky, které byly odmítnuty. Další vyjednávání o „národním porozumění“ se staly zbytečnými, protože totalitní moc porozumět nechtěla.¹²²

---

¹¹⁵ WALESA, Lech: *Pravda...*, s. 126.

¹¹⁶ KOSMAN, Marcell: *Dějiny...*, s. 382.

¹¹⁷ MATOUŠ, Milan. *Spikenutí proti Polsku*. Praha: Svoboda, 1982, s. 134.

¹¹⁸ vojenský vpád vojsk pěti zemí Varšavské smlouvy v čele se Sovětským svazem na žádost konzervativního křídla Komunistické strany Československa

¹¹⁹ GAZDÍK, Jan. *Rusové mění okupaci na záchrannou misi* [online]. zpravy.aktualne.cz, [cit. 8. června 2016]. Dostupné na: <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/okupace-v-srpnu-1968-rusti-konzervativci-ji-opet-meni-v-zach/r~017367902d7911e68d00002590604f2e/>>

¹²⁰ toho času arcibiskup-metropolita hnězděnský a primas polský.

¹²¹ WALESA, Lech: *Cesta...*, s. 140.

¹²² PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 311.

9.prosince se delegace včele s Wałęsou setkala s primasem, který varoval přes zásahem mocenských orgánů. Zároveň však bylo jasné, že Solidarita nemá kam uhnout, mobilizaci bezpečnostních jednotek vykládalo hnutí jako hru nervů. V Gdaňsku 11. a 12. prosince probíhala celostátní komise, která byla velmi ostrá. Aktéři už cítili, že lidé nesouhlasí se systémem, zároveň vláda ještě disponovala dostatečnou mocí na to, aby ho neumožnila změnit.¹²³ Hnutí přijalo usnesení, ve kterém se zavázalo k vyhlášení generální stávky v případě, že bude vyhlášen válečný stav. Jacek Kuroň pak přišel s požadavkem na sestavení dočasné vlády.¹²⁴ V noci z 12. na 13. prosince začalo zatýkání opozice. Členy komise nebylo problém zatknout, protože represivní složky věděly, ve kterém hotelu pobývají. Zbigniew Bujak, důležitý člen předsednictva, se tomuto zatknutí ale vyhnul, protože se před cestou na hotel stavil do bistra na kávu, jen díky této náhodě se později stal důležitým vůdcem podzemního odporu.¹²⁵ V šest hodin ráno pak v rozhlasu zazněl projev generála Jaruzelského, ve kterém oznámil vyhlášení válečného stavu. Prohlásil, že moc převzala Vojenská rada národní spásy, v Polsku známá pod zkratkou WRON¹²⁶. Země se podle něj *ocitla nad propastí a nadešla hodina těžké zkušky*, při které je nutné dokázat, že občané *jsou Polska hodni*. Projev pak zakončil zvoláním: „*Necht' v této trýzněné zemi, která už zakusila tolik katastrof, tolik utrpení, nepoteče již ani jedna kapka polské krevi.*“¹²⁷ O situaci byl pak telefonicky informován Brežněv, který byl zároveň ujištěn, že je situace zcela pod kontrolou. Na vyhlášení válečného stavu se podílelo 30 tisíc bezpečnostních příslušníků, 70 tisíc vojáků a tři tisíce tanků.¹²⁸ Představitelé SSSR, Československa a NDR však příliš polskému vedení nedůvěřovali a jejich tajné služby zůstávaly ve střehu. Po nastolení válečného stavu pokračovaly stávky, ale státní moc je po mnoha letech byla schopna zvládnout. Na buňky hnutí byly podniknuty razie, čímž došlo k jejich destabilizaci a nebylo tedy možné podniknout koordinovanou akci. Rychlost a intenzita tohoto útoku Solidaritu překvapila a do velké míry ochromila její činnost, její vůdcové sice stále předkládali maximalistické požadavky a požadovali odstoupení vládní garnitury, v nastalé situaci už šlo ale jen o zbožná přání. Primas Glemp navíc ve svém projevu vyzval, aby nedocházelo k násilí a nebyl *vyvolán boj Poláka proti Polákovi*. Zároveň dal v podstatě generálu Jaruzelskému za pravdu, když prohlásil, že *„výjimečný stav je vyšší nezbytností, je to volba menšího zla, místo nejhoršího“*. Deklaroval pak, že církev bude bránit pronásledované.¹²⁹

---

¹²³ Tamtéž, s. 313.

¹²⁴ KOVÁČZ, István: *Pilsudski...*, s. 290.

¹²⁵ Tamtéž, s. 300.

¹²⁶ česky překlad: vrána.

¹²⁷ PALATA, Luboš. *Jaruzelski: Naše země se ocitla nad propastí* [online]. www.lidovky.cz, [cit. 11.prosinec 2011]. Dostupné na: <https://www.lidovky.cz/jaruzelski-nase-vlast-se-ocitla-nad-propasti-f3h-/zpravy-svet.aspx?c=A111213_111911_ln_zahranici_mtr>

¹²⁸ HOLZER Jerzy, LESKI Krzysztof. *Solidarność v podziemiu*. Lodz: Wydawnictwo Lodzkie, 1990, s. 20.

¹²⁹ PACZKOWSKI: *Pół století...*, s. 318.

Od 14. prosince stávky stejně pokračovaly, kvůli zmíněné absenci organizace a nemožnosti cíleně roznášet letáky však neměly takovou intenzitu, přesto byly ohlášeny ve většině důležitých závodech a dolech. Na mnoha místech se změnil pouliční demonstrace v potyčku a na dole „Wujek“ došlo k tragédii, neboť bylo 9 horníků zastřeleno ozbrojenými četami. Odpor těchto horníků se stal symbolem Solidarity vůči nastolení válečného stavu. Vzhledem k tomu, že hnutí bylo velmi oslabeno, netrval odpor moc dlouho. Na setkání politbyra dělnické strany nepanovala vítězná atmosféra, spíše převládala úleva, že se podařilo udržet moc, což podtrhal Jaruzelski svou větou: „*Vybráli jsme první bitvu, nevybráli jsme ale tažení.*“¹³⁰

---

¹³⁰ Tamtéž, s. 319–321.

4 Cesta ke kulatému stolu

„Revoluce mají dvě fáze: nejprve přijde boj za svobodu a potom boj o moc. Ta první povznáší lidského ducha a probouzí v lidech to nejlepší. Ta druhá pak odhaluje to nejhorší: závist, intriky, chamtivost, podezřívavost a touhu po pomstě.“ (Adam Michnik)

4.1 Podzemní společnost

Stávky v zemi byly na nějakou dobu potlačeny, činnost Solidarity byla zásadně oslabena, protože od 13. prosince 1981 byla zrušena svoboda shromažďování i právo na stávku. Lech Wałęsa byl zatčen na základě stanného práva a poslán do vězení. Aktivní odpor vůči režimu především kvůli absenci leadera u významné části společnosti opadl. Pouliční manifestace a demonstrace, které probíhaly zejména v Gdaňsku, ale naopak právě kvůli uvěznění šéfa hnutí výrazně zesílily. Byly sice organizovány pod záminkou protestu proti zvyšování cen, nicméně „náhodně“ probíhaly v symbolických datech. Největší demonstrace, tentokrát již celonárodní, proběhly 31.3.1982. Při těchto demonstracích bylo zadrženo více než 5 tisíc lidí a v Lubině¹³¹ začaly jednotky veřejné bezpečnosti¹³² na lidi střílet a byli zabití 3 dělníci. Smrtné oběti měly také demonstrace ve Vratislavi a Gdaňsku. Poslední manifestace a stávky tohoto období pak proběhly v říjnu, 8. října 1982 bylo hnutí oficiálně rozpuštěno rozhodnutím strany.¹³³ Od tohoto data pak zároveň probíhala tvrdá vládní propaganda, která se snažila zdiskreditovat jednotlivé aktéry Solidarity a neváhala se přitom uchýlovat ke lžím a manipulacím. Navozoval se ve společnosti dojem, že všechny stávky a demonstrace měly vést k rozpoutání občanské války a byly masivně podporovány západními státy s vidinou rozbití socialistického řádu. „Občanská válka“ ve společnosti opravdu probíhala, neměla však vojenský charakter. Byla to válka společenská mezi lidmi, kteří podporovali Solidaritu a těmi, kteří byli na straně vládní moci.¹³⁴

Odpor měl neorganizovaný, spíše instinktivní charakter. Tvořily se tajné výbory a ve větších centrech vnikly struktury, které navázaly na svou činnost z předchozího období. Władysław Frasyniuk stál v čele vratislavské buňky, Zbigniew Bujak varšavské a Bogdan Borusewicz gdaňské. Ve Varšavě byla založena tajná Rada národní výchovy, která byla základem pro vytvoření celé řady dalších nelegálních struktur v oblasti školní, umělecké, akademické, či zemědělské. Mimo tajné organizace vznikaly také konspirační tisky, nejznámější byl varšavský časopis „Wola“ a bulletin

---

¹³¹ Lubin je město v jihozápadním Polsku v Dolnoslezském vojvodství

¹³² v Polsku známé pod zkratkou ZOMO (Zmechanizowane Odwoły Milicji Obywatelskiej)

¹³³ GARTON ASH: *Polska...*, s. 201-204.

¹³⁴ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 318.

Agentury Solidarita. Během roku se objevilo na 800 titulů spjatých se strukturami Solidarity. Stěžejním zdrojem informací se pak stal zejména zahraniční rozhlas. Stanice BBC, Hlas Ameriky a zejména stanice s největším vlivem – Rádio Svobodná Evropa. Informace se zde dostávaly především z nelegálního tisku a prostřednictvím pracovníků ambasad.¹³⁵

Mezi aktéry Solidarity po celou dobu probíhala diskuze o taktice. V tomto období se hlasitě hovořilo zejména o tom, jakou má mít boj s totalitní mocí podobu a s tím související organizační forma. Drtivá většina členů hnutí byla proti centralizaci činnosti. Převažovaly hlasy, aby fragmentace hnutí zůstala zachována, což by byla zároveň účinná ochrana proti infiltraci bezpečnostních služeb do těchto struktur. Nejvýraznějším odpůrcem této fragmentace byl Jacek Kuroň, který doporučoval seskupit se kolem gdaňského ústředí a projevovat mu svou „bezmeznou věrnost“.¹³⁶ Došlo k názorovému střetu dvou konceptů odporu proti komunistické moci. Jeden prosazoval aktivní akci, která by měla podobu generální stávky a druhý konzervativní přístup chtěl stavět na pozičním boji. Velmi radikální postoje zastával Kuroň, který prosazoval „úplné vyvětrání se“, čímž mínil nepokoje v ulicích i na pracovištích. Podporován byl mj. Zbigniewem Romaszewskim a Maciejem Poleskim. Označovali stát jako teroristu, čímž si chtěli legitimizovat užití všech dostupných prostředků.¹³⁷ Nutno říct, že tomuto přístupu nahrávalo to, že účastníci pouličních demonstrací byli tvrdě trestáni (Ewa Kubasiewiczová dostala 10 let nepodmíněného trestu). Radikalizace se ovšem projevovala i u demonstrantů, když skupina mladých mužů postřelila příslušníka veřejné bezpečnosti poté, co mu vzala jeho služební pistoli. V květnu 1982 (po návratu z vězení) přišel Adam Michnik s koncepcí „dlouhého pochodu“ a přimlouval se za pokračování podzemní činnosti, mravenčí práce ve smyslu přesvědčování obyvatel a propagaci myšlenek svobody, na jejímž konci, jak doufal, by byla rekonstrukce občanské společnosti.¹³⁸

Čím dál více si nutnost domluvy společnosti a moci začali uvědomovat i někteří radikální členové hnutí. Započetí těchto rozhovorů ale podmiňovali propuštěním vězňů a skončením pronásledování disidentů. O nutnosti diskuze hovořila také katolická církev, zvláště velkým stoupencem kompromisů (i za cenu ztráty tváře hnutí) byl primas Glemp, který byl za tyto postoje v podzemním tisku velmi tvrdě kritizován, ač papež Jan Pavel II. říkal jinými, trochu přívětivějšími slovy v podstatě to stejné. Katolická církev se obávala, že v případě vyostření bojů se i ona sama může stát terčem přímého úderu ze strany státu, proto primas Wyszyński Josefa Glempla v jeho úsilí o zprostředkování dialogu podporoval. Primas i episkopát ze strachu z represí církve zastávali opatrné postoje, nicméně role církve v podzemním boji byla velmi výrazná. Jak je v kapitole o roli

---

¹³⁵ Tamtéž, s. 323.

¹³⁶ KUROŇ, Jacek. *How to Get Out of a Dead-End Situation*. New York: Télos, 1982, s. 131.

¹³⁷ Tamtéž, s. 151.

¹³⁸ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 324.

církve ve společnosti zmíněno, mnoho obyvatel ji považovalo za společenské svědomí národa a církev vědoma si této role, se stala útočištěm myšlenek hnutí, mnozí kněží ve svých kázáních vyjadřovali myšlenkám Solidarity podporu a ti odvážnější pak v kostelech pomáhali s distribucí podzemního tisku.¹³⁹

Dilema mezi radikálním postupem a tím kompromisním bylo vyřešeno v podstatě samo. Jaruzelski si uvědomil, že ohrožení moci ze strany Solidarity nehrozí, což ukázal tím, že byl z internace 14. listopadu 1982 propuštěn Wałęsa. Stalo se tak 4 dny poté, co v Sovětském svazu umírá Leonid Brežněv, což byl mezník ve vývoji sovětské politiky. Dne 19.12. pak byl ukončen válečný stav a v předvečer Vánoc dal generál Kiszczak příkaz k propuštění vězňů. V lednu 1983 pak přichází Solidarita s velmi smířlivým prohlášením, ve kterém volala po provedení reform, které by zemi povznesly z úpadku a vyzývá ke „kompromisu“ se společností, za což považuje celonárodní dohodu. Wałęsa poté v dubnu téhož roku vystupuje s prohlášením, ze kterého je zřejmé, že nastává doba hledání cesty k dohodě. V projevu vyzval k zastavení stávek celostátního rozsahu a soustředění se na vydavatelskou, kulturní a osvětovou činnost.¹⁴⁰

4.2 Doba kompromisu

Od vyhlášení válečného stavu soustředil generál Jaruzelski ve svých rukou takřka absolutní moc. Byl prvním tajemníkem strany Polské sjednocené dělnické strany, stál v čele vlády a byl také předsedou výboru na obranu země a vrchním velitelem ozbrojených sil. V dělnické straně sílily názory, že Jaruzelski je vůči Solidaritě příliš shovívavý a konzervativní křídlo strany mělo zájem na tom, aby nastoupil na jeho místě někdo razantní. Tyto plány zhatilo zvolení Michaila Gorbačova generálním tajemníkem Komunistické strany Sovětského svazu (v březnu 1985). Generál se přestal obávat vpádu vojsk Varšavské smlouvy do země a během velmi krátké chvíle navázal s Gorbačovem velmi korektní vztah. V roce 1986 zakládá Jaruzelski mimoústavní poradní sbor zvaný Konzultační rada, který se měl stát platformou pro diskuzi o hospodářských a společenských otázkách. Ustanovení této rady vyvolalo v hnutí Solidarita bouřlivé emoce. Radikální část opozice ji přijímala s velkou nedůvěrou, protože atmosféra v ní byla spíše přátelská a konstruktivní, což bylo v přímém rozporu s tím, jak si někteří členové hnutí představovali, že by se mělo s komunisty jednat. Bylo to navíc první setkání opozice s vládní mocí po vyhlášení válečného stavu a represe vůči aktérům odporu nebyly zapomenuty.¹⁴¹

¹³⁹ GARTON ASH: *Polska...*, s. 250-254.

¹⁴⁰ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 327.

¹⁴¹ KOSMAN, Marceľ: *Dějiny...*, s. 390.

V tomto období byla Solidarita stále v ilegalitě, v říjnu 1987 vytvořila devítičlennou Celostátní výkonnou komisi a do jejího čela se postavil Wałęsa. V listopadu se uskutečnilo v Polsku referendum, jež mělo zhodnotit ekonomické změny ve společnosti. Negativně se v něm vyjádřila více než polovina osob oprávněných volit, což byla pro vládnoucí moc těžká porážka. Síla Solidarity se již naplno projevovala, protože před hlasováním bylo ve všech městech vidět heslo „*Není svobody bez solidarity*“. Zároveň probíhaly i četné manifestace, které se státní moc snažila stále ještě rozhánet, ale její přístup již byl velmi vlažný. Radikálové v komunistické straně byli s přístupem Jaruzelského pochopitelně velmi nespokojeni, požadovali tvrdé zakročení proti demonstrantům. Kolo dějin, jak události, které spěly k pádu komunistického režimu, popsal Lech Wałęsa, už však bylo roztočeno a státní moc ho již nemohla zastavit.¹⁴²

Dne 15. srpna 1988 začali stávkovat horníci z dolu „Manifest Lipcowy“ a během několika dní se přidalo více než dalších deset dolů a Severní přístav v Gdaňsku. To mocenské orgány silně zaskočilo a přimělo k pokusu o navázání dialogu. Na konci srpna generál Kiszczak přispěchal s prohlášením, v něm oznámil, že je připraven vyjednávat „s představiteli různých okruhů“. Slovo Solidarita ještě napadlo, ale celá země již věděla, kdo má být hlavním účastníkem. Dne 31. srpna, na výročí podepsání Gdaňských dohod, se sešel Kiszczak s Wałęsou a dohodli se na zahájení vyjednávání o tom, jak budou uspořádána vyjednávání mezi opozicí a státní mocí („kulatým stolem“). Podmínkou Kiszczaka bylo, že šéf hnutí zastaví stávky, v tu chvíli již uskutečňované po celém Polsku.¹⁴³ Na tomto setkání Wałęsa řekl: „*Minulost je hodnocena různě, ale odlišné názory nemůžou být překážkou práce pro Polsko. A Polsko je nutné zachránit, vyvést z úpadku. To vyplývá z celé filozofie našeho odborového svazu.*“ Ukončit stávky však nebylo jednoduché. Část hnutí byla rozhodnuta v nich pokračovat, především proto, že stávkujícím nebyly poskytnuty záruky a nebyla slíbena legalizace hnutí. Na stranu Wałęsy se však v postavil episkopát, což mělo za následek, že stávky byly utišeny.¹⁴⁴ Radikální křídlo Solidarity ovšem v šéfa hnutí ztrácelo důvěru. Anna Walentynowiczová ve svých pamětech píše, že Stanislaw Ciosek¹⁴⁵ přijel v mercedesu a řekl Wałęsovi: „*Dohodněme se, a budeme v takových mercedesech jezdit všichni.*“ Na banketu po jednání pak Adam Michnik údajně směřem ke Kiszczakovi prohlásil: „*Připjím pane generále, na takovou vládu, kde Lech bude premiérem a vy ministrem vnitra.*“¹⁴⁶ Pravdivost těchto slov pochopitelně nelze ověřit, jsou však názornou ukázkou toho, že část hnutí s postoji Wałęsy silně nesouhlasila, měla ho za intrikána schopného dohodnout s každým, člověka kompromisu, tolerantnímu ke krivdám způsobených totalitním režimem. Můžeme však říct, že k žádné přátelské dohodě nedošlo. Kiszczak veškeré návrhy Solidarity odmítal

---

¹⁴² Tamtéž, s. 392.

¹⁴³ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 349.

¹⁴⁴ WALESA, s. 58.

¹⁴⁵ t.č. člen rady ministrů pro spolupráci s odbory, později polský velvyslanec v Rusku

¹⁴⁶ CENCKIEWICZ, Sławomir. *Anna Solidarity*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, s. 396.

a hrozil ukončením veškerého kontaktu. Výsledkem tak nakonec bylo pouze kompromisní a typicky politické „jednání budou pokračovat.“¹⁴⁷ Další jednání k nějakému hmatatelnému výsledku také nevedla. Na tahu byla především PSDS, která byla ve složité pozici a musela přesvědčit Solidaritu, že je třeba přijmout podstatné ústupky (proti těm se však stavěla stranická základna), začala ji tehdy vyhrožovat celkovým zhroucením systému, na což začalo slyšet více a více členů. Zlomové bylo jednání na plénu ústředního výboru Polské sjednocené dělnické strany (20-21.12.1988 a 16-18.1.1989). Generál Jaruzelski na něm pohrozil odchodem z veřejného života, pokud nedojde k legalizaci hnutí Solidarity a Czeslaw Kiszczak se za něj postavil. Po tomto vystoupení se ozvalo mnoho hlasů, které chování generála odsoudilo, bralo to jako kapitulaci. Došlo dokonce k hlasování o důvěře politickému byru. Důvěra sice vyslovena byla, ovšem proti bylo 32 členů ÚV a 14 členů se zdrželo, to svědčilo zcela zřetelně o tom, že je režim vyčpělý a otevřelo to cestu k oficiálním jednáním se Solidaritou.

4.3 Kulatý stůl

Ačkoli to při zahájení rozhovorů mezi Wałęsou a Kiszczakem v srpnu 1988 vypadalo, že oficiální jednání se Solidaritou proběhnou v řádu dní, oficiálně zahájeno bylo až 6. února 1989. Velký kulatý stůl byl vyroben speciálně pro tuto příležitost a měl vyjadřovat, že tentokrát jsou si všichni účastníci rovni. Vládní straně předsedal Czeslaw Kiszczak a straně Solidarity (Občanského výboru) Lech Walesa. U stolu bylo celkem 55 účastníků, včetně pozorovatelů ze strany církve. Paradoxem je, že ve skutečnosti se u stolu sedělo jen při zahájení jednání a jeho konci. Rozhovory byly jinak vedeny zejména ve vedlejších sálech. Diskuze byla rozčleněna tematicky na hlavní tři skupiny – zdravotní, sociální a vojenskou. Probíraly se zejména aspekty politických reforem, odborového pluralismu a otázky sociálně-ekonomické. Hlavní usnesení jednání se však týkalo institucionálních změn v zemi: voleb do Sejmu, Senátu a volby prezidenta. Vyjednávalo se také v mnoha podskupinách, které řešily otázky hornictví, zemědělství, justice, školství a zdravotnictví. Sporné a pro obě strany klíčové body pak byly dojednávány ve vile Magdalenka nedaleko Varšavy, kde o nich jednali mj. Walesa s Kiszczakem.¹⁴⁸

Ve věci systémových změn v zemi bylo rozhodnuto, že vznikne Senát se 100 senátory, kteří budou voleni většinovým systémem. Ve volbách do Sejmu 65 % bylo zaručeno pro současnou vládu a 35 % pro nezávislé, opoziční kandidáty. Zároveň bylo přijato rozhodnutí o zřízení funkce polského prezidenta, který bude volen národním shromážděním a byl dojednáán přístup opozice do

---

¹⁴⁷ PACZKOWSKI: *Půl století...*, s. 355.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 352.

sdělovacích prostředků. V otázkách hospodářských byl důraz kladen na rozvoj samosprávy a účast pracujících v řízení firem. Pro Solidaritu bylo klíčové dojednání podmínek tržního hospodářství a výběru řídicích pracovníků, a to nikoliv podle stranické příslušnosti jako doposud, ale dle jejich pracovní kompetence.¹⁴⁹

Všechny tyto dohody jsou dosaženy za pomoci velkého národního kompromisu s komunistickou mocí. Šlo o rozsáhlou politickou dohodu, kritiky z řad opozice nazývanou „kontraktem století“. Je potřeba nicméně říct, že v Polsku se odehrály změny, které vedly k pádu komunistického režimu mnohem dříve, než tomu bylo u nás. Hlavním důvodem bylo to, co popsál Adam Przeworski ve své knize *„Democracy and the Market“* a co jsem uvedl v teoretické části své práci a sice, že Polská sjednocená dělnická strana byla zřetelně rozdělena do dvou proudů. Konzervativní proud (hard-liners) se dlouho snažil zachovat režim v nezměněné podobě, nicméně reformátoři (soft-liners) začali mít i díky špatné ekonomické situaci Polska ve straně převahu, což připravilo vhodnou půdu pro vyjednávání u kulatého stolu.¹⁵⁰

Solidarita již od svého počátku nikdy nebyla monolitním útvarem, naopak již od založení se zde střetávaly různé názorové proudy. Podle názoru Adama Michnika *„v sobě hnutí sjednocovalo tři odlišné politické tendence. Za prvé národně-katolickou, podle této vize měla být Solidarita hnutím navracejícím Polsku národní a náboženskou identitu. Druhrou tendenci představoval populisticko-dělnický proud, ve kterém dominovala zásada mzdových požadavků a přesvědčení, že emancipace světa práce spočívá v tom, že struktury hnutí převezmou plnou moc v podniku, v nemocnicích a v regionech. A nakonec třetí proud, demokraticko-inteligenšský, opírající se o autoritu Lecha Wałęsy a viditelnou podporou katolické církve.“*¹⁵¹ Národně-katolický proud u kulatého stolu nebyl výrazně zastoupen, vymezoval se proti politice usmíření, a především vůči samotnému Wałęsovi. Populisticko-dělnický proud od počátku uznával autoritu šéfa hnutí považoval ho za „jednoho z nich“ a ten za ně při jednáních tvrdě bojoval. Vztah k jednáním kulatého stolu rozdělil polské politické elity. Především proto, že jedním z proudů, který byl u stolu zastoupen, byly komunistické elity, které pochopily po návštěvě Gorbačova v červenci 1988 ve Varšavě a jeho jednáních s Jaruzelským, že mezinárodní situace umožňuje najít národní cestu k demokratickému přechodu v Polsku při pokusu si zároveň maximální možný vliv na věci budoucí. Hlavními představiteli této strany v jednáních byly generál Cieslaw Kiszczak, Aleksander Kwasniewski a Leszek Miller. Jejich pozdější politické směřování je také ilustrací vývoje polské demokracie po roku 1989. Kiszczak se stal ve vládě prvního nekomunistického premiéra ve

---

¹⁴⁹ KUBÁT, Michal. *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 101.

¹⁵⁰ ŽENÍŠEK, Marek: *Teorie...*, s. 124.

¹⁵¹ MICHNIK, Adam. *Sokratov tieň*. Bratislava: Kalligram, 1997, s. 233.

Tadeusza Mazowieckiego vícepremiérem.¹⁵² Šestého července 1990 se stáhnul z politického života a v následujících letech byl trestně stíhán a hnán k odpovědnosti za spoluúčast na smrti horníků z dolu Wujek. Část obvinění skončila osvobozujícími rozsudky, část nižšími nepodmíněnými tresty, které však byly zrušeny na základě amnestií důvodu zdraví generála Kiszczaka. Zemřel 7. listopadu 2015 a s velkou pravděpodobností bude na základě nového zákona z března 2018 zbaven hodnosti generála a degradován na vojína¹⁵³. Aleksander Kwasniewski jako talentovaný mladý politik velmi rychle pochopil, jaké možnosti demokratický systém nabízí komunistům při transformaci a podílel se na vzniku nové demokratické levice a stal se v roce 1990 předsedou Hlavní rady Sociální demokracie, která následně v roce 1993 v koalici se Svazem demokratické levice vítězí v parlamentních volbách. V roce 1995 se stává prezidentem Polské republiky, když ve 2.kole prezidentských voleb poráží Lecha Walesu se ziskem 51,7 % hlasů. Vítězství Kwasniewského a Demokratické levice potvrzuje transformaci bývalých komunistických elit do hlavního proudu demokratického politického establishmentu v Polsku. Důkazem stejného přístupu k politické realitě, je kariéra bývalého vysoké komunistického funkcionáře Leszka Millera. Ten se stal v roce 2001 premiérem, pověřen byl právě Kwasniewským. V různých vysokých politických pozicích (premiér, ministr sociálních věcí) se účastnil veřejného dění až do roku 2015.¹⁵⁴

Na straně opozice a Solidarity stálo několik politiků, kteří se profilovali jako hlavní představitelé postkomunistické politiky. Především to byl v předešlých kapitolách hojně zmíněný Lech Walesa, který v roce 1990 zvítězil v prezidentských volbách. Vzhledem k obtížím transformačního procesu se ale rozhodoval často nesystémově a příliš emocionálně. V průběhu pěti let ztratil značnou část své popularity a v roce 1995 ve zmíněných prezidentských volbách prohrává s Alexandrem Kwasniewským. O úpadku jeho politického vlivu svědčí jeho kandidatura v prezidentských volbách 2000, ve kterých získal 178590 hlasů, což představovalo pouze 1,01 % celkových hlasů.¹⁵⁵ Významným představitelem demokratického proudu byl také Tadeusz Mazowiecki, který zastupoval v komunistickém Sejmu katolickou skupinu ZNAK. V létě 1989 se stává polským premiérem a ve svém prvním vystoupení v Sejmu použil v projevu výraz „*gruba kreska*“¹⁵⁶, což bylo interpretováno jako akt smíření s bývalými politickými elitami komunistického Polska. Kandidoval zároveň v prezidentských volbách v roce 1990 a v prvním kole se ziskem 18 % obsazuje třetí místo, a do druhého kola tak nepostoupil. Těšil se nicméně i poté velké autoritě,

---

¹⁵² JAROSINSKI, Mariusz. *Obrady Okraglego Stolu* [online]. dzieje.pl, [cit. 5. února 2014]. Dostupné na: <<http://dzieje.pl/aktualnosci/obrad-y-okraglego-stolu>>

¹⁵³ CZUCHNOWSKI, Wojciech. *PiS chce degradowac ofierow. Jaruzelski, Kiszczak, Hermaszewski straca stopnie generalskie* [online]. wyborcza.pl, [cit. 1. březen 2018]. Dostupné na: <<http://wyborcza.pl/7,75398,23086111,pis-chce-degradowac-oficerow-jaruzelski-kiszczak-hermaszewski.html>>

¹⁵⁴ DUDEK, Antoni. *Historia polityczna Polski 1989-2012*. Krakow: Znak, 2013, s. 210.

¹⁵⁵ GARTON ASH: *Polska...*, s. 267-280.

¹⁵⁶ český překlad: tlustá čára

pracoval především pro Organizaci spojených národů, další pokusy vrátit se do vysoké polské politiky již nebyly úspěšné. Dalším představitelem tohoto proudu je Bronislaw Geremek, který zastával mnoho významných funkcí, z nichž však nejdůležitější byla pozice ministra zahraničních věcí v letech 1997 až 2000. Od roku 2004 pak byl členem Evropského parlamentu za frakci ALDE.¹⁵⁷ Adam Michnik je možná ze všech aktérů tohoto proudu osobou nejzajímavější, po krátké politické kariéře se stal po roce 1990 šéfredaktorem *Gazety Wyborczej*, která se stala nejčtenějším sdělovacím prostředkem liberální části polské politiky. List *Financial Times* jej roce 2000 vybral mezi 20 nejvlivnějších novinářů světa.¹⁵⁸ V roce 2001 poskytl slavný rozhovor „loučení se zbraněmi“, ve kterém nazval generála Kiszczaka a Jaruzelského „lidmi cti“, ocenil, že dodržovali závazky vyjednané u kulatého stolu a tvrdě se v něm vymezil proti názorům, které volaly po potrestání generála Jaruzelského a Kiszczaka ze zločinů za minulého režimu.¹⁵⁹

Posledním proudem polské porevoluční politiky jsou ti, kteří se v roce 1989 tvrdě vymezili proti Walesově politice usmíření. Ačkoli byli ve svých postojích velmi radikální, jejich cílem nebyl vyhrocený konflikt, neakceptovali především smluvní a kompromisní charakter kulatého stolu. V této skupině se ocitl Bogdan Borusewicz (předseda Senátu v letech 2005-2015), jakož i bývalý polský prezident Bronislaw Komorowski (2010-2015). Ti v následujících letech od tohoto názoru ustoupili, uznali nutnost kompromisního řešení a svázali se s liberálním politickým proudem. Politiky, kteří dokázali tematiku kulatého stolu mistrně využívat ještě dlouhá léta po pádu socialistického režimu, byli bezesporu Lech Kaczyński a Jaroslav Kaczyński. Lech nebyl nijak důležitým členem *Solidarity*, byl sice spolupracovníkem *Walęsy*, ovšem na konečnou podobu dohody neměl téměř žádný vliv. Spolu s Jaroslavem se stal zakladatelem konzervativní politické strany *Právo a spravedlnost (PiS)* a v roce 2005 kandidoval úspěšně na prezidenta Polské republiky. Jeho mandát ukončila tragická smrt při havárii polského vládního letadla u ruského Smolenska v roce 2010. Ve své prezidentské volební kampani zvolil heslo „Odvaha a důvěryhodnost“ a dokázal umně „hrát“ s kartou kulatého stolu. Na jedné straně byl totiž členem *Solidarity*, to je pro účast ve vysoké polské politice podmínka nezbytná, byl proto mnohými vnímán jako ten, který přispěl k pádu nenáviděného režimu, bez ohledu na míru jeho zásluh. Zároveň se účastnil všech jednání s představiteli *PSDS*, proto se koncept kulatého stolu mohl stát zároveň terčem jeho kritiky. Narážel v první řadě na fakt, že nadvláda komunistů v Polsku nebyla jasně a rychle ukončena a zesměšňoval zmíněný výraz „gruba kreska“ jako výraz slabošství režimních kolaborantů.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ DUDEK, Antoni. *Historia polityczna Polski 1989-2012*. Krakow: Znak, 2013, s. 183-184.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 158.

¹⁵⁹ KUBLIK Agnieszka, OLEJNIK Monika. Pożegnanie z bronią. [online]. wyborcza.pl, [cit. 3. února 2001]. Dostupné na: <<http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,126489.html>>

¹⁶⁰ KUBÁT, Michal. *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, s. 160-172.

Následky pomalého procesu politické transformace si podle něj Polsko odneslo i do třetího tisíciletí. On i jeho bratr Jaroslav zpochybňovali samotný koncept kulatého stolu. Nepovažovali jej za výraz rovnosti, protože podle nich PSDS společně s tajnými službami byla nejsilnějším subjektem ve všech jednáních. Negativně taktéž vnímal fakt, že mnoho protirežimních bojovníků upadlo do zapomnění. Ačkoliv tedy v rámci minulého režimu nebyli bratři Kaczynští těmi, kteří proti režimu bojovali s největší vervou a perzekuce na ně v podstatě téměř vůbec nedopadla, postavili se do role komunistických odpůrců.¹⁶¹ Současná polská politika je podle mnohých polských, ale i zahraničních politických komentátorů charakteristická nacionalismem a mnohdy i přehnaným antikomunismem. Nikdo například nezpochybňuje spojení generála Kiszczaka a Jaruzelského s komunistickým režimem, zároveň je však nutno říct, že předání moci v Polsku proběhlo poměrně hladce, což nebylo v historii Polska vždy samozřejmostí. Můžeme říci, že po pádu společného nepřitele Solidarity – komunistického režimu, začal probíhat v hnutí konflikt označovaný jako „válka nahoře“ o to, kdo je lepším reprezentantem hodnot Solidarity. Tento konflikt v současné době eskaluje a v Evropské unii panuje obava z vývoje polské demokracie, dokonce se mnohdy mluví o tom, že Polsko je v současné době neliberální demokracií^{162 163}.

---

¹⁶¹ KARNOWSKI, Michał. *Lech Kaczyński*. Kraków: Wydawnictwo M, 2010, s. 76.

¹⁶² Autorem konceptu neliberální demokracie je americký politolog Fareed Zakaria. Tyto režimy se podle něj vyznačují použitím některých mechanismů demokratického vládnutí. Probíhají zde například svobodné a pravidelné volby, ovšem to je jeden z mála demokratických aspektů, který je dodržován. V těchto zemích dochází často k volbě nacionalistických, či extrémistických vůdců, pro které je demokracie pouhým nástrojem moci a mají tak malý, či spíše vůbec žádný zájem na jejím rozvíjení.

¹⁶³ ASCHERSON, Neal. *The assault on democracy in Poland is dangerous for the Poles and Europe* [online]. theguardian.com, [cit. 17. leden 2016]. Dostupné na: <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jan/17/poland-rightwing-government-eu-russia-democracy-under-threat>>

Závěr

Z výše uvedeného je zřejmé, že dialog u kulatého stolu nelze ani s téměř třicetiletým odstupem vnímat jednoznačně pozitivně ani negativně. Každá ze zúčastněných stran má k těmto jednáním svůj postoj podpořený racionálními argumenty, ale zejména osobním přístupem ke komunistickému režimu, který aktérům brání v objektivním zhodnocení tehdejší situace. Polská společnost tak zůstává kulatým stolem i po 29 letech rozdělena na dva národy.

Hlavním cílem této diplomové práce bylo zodpovědět výzkumnou otázku stanovenou v úvodu práce, zda ovlivňovaly odlišné politické postoje členů hnutí Solidarita formování demokracie v Polsku. Na výše uvedený cíl byla navázána hypotéza, že odlišné politické postoje formování demokracie neovlivnily, protože Solidarita byla ve svých postojích k režimu jednotná.

V teoretické podkapitole zabývající se opozičními aktéry v nedemokratickém režimu byla definována legální a nelegální opozice a charakteristické znaky, které byly pro účely práce zobecněny a dány do kontextu se zvolenou případovou studií. Syntézou přístupu opozice k režimu, se došlo k vlastnímu závěru, že definice nelegální opozice se od definice legální opozice liší především:

1. neuznáním legitimacy státní moci a snaze svrhnout ji za použití veškerých prostředků;
2. neakceptací kompromisních dohod s režimem, fakticky neuznáním konstruktivní opoziční role aktéra.

Touto syntézou došlo k definování dvou přístupů opozice k nedemokratickému režimu, což bylo klíčové při jejich aplikaci na případovou studii hnutí Solidarita. Pro verifikaci hypotézy byly stěžejní kapitoly tři a čtyři. Třetí kapitola přiblížila analýzu postojů v hnutí Solidarita dle kvalifikace Timothyho Gartona Ashe a ve čtvrté kapitole pak následně došlo ke konkrétní analýze celospolečenského jednání u kulatého stolu. V této kapitole byly rozebrány jednotlivé politické postoje, které mezi sebou zároveň byly komparovány. Na základě této analýzy bylo zjištěno, že odlišné politické postoje formování demokracie ovlivnily, protože v Solidaritě se přes počáteční jednotu v odporu proti vládní moci tříštily jednotlivé názorové proudy. Práce tedy přistoupila k jednoznačnému závěru, že odlišné politické postoje členů hnutí Solidarita ovlivňovaly formování demokracie v Polsku. Vzhledem k postoji zúčastněných stran k vyjednávání s komunistickou mocí a vzhledem k podobě polské politiky v posttotalitním období lze přijmout tezi, že kompromisní řešení, uzavřená během přechodu k demokracii měla zásadní vliv především na obsazení významných politických funkcí.

Nejednotný postoj politických aktérů k jednáním u kulatého stolu a následné přijetí celonárodního kompromisu a dohody s komunistickou mocí zároveň znamenalo faktické rozdělení společnosti na dva těžce smířitelné tábory. Jeden tábor reprezentovaný zejména současnou vládní garniturou tuto dohodu označuje za zradu, za pomoc komunistickým strukturám na participaci v demokratické vládě. Druhý tábor oceňuje nenásilnost tohoto přechodu a zdůrazňuje nutnost dohody jako prevence před vypuknutím vnitrostátního konfliktu. Rodící se demokracii vystavit riziku prolítí krve jim připadalo mnohem horší než kompromis, ve kterém nebude spokojena ani jedna strana, zároveň však budou spokojeny obě. Kritici toho jednání pak nelibě nesli především to, že se s komunisty vůbec jednalo a aktéry tohoto jednání považovali a dodnes považují za zrádce. Postoj společnosti k těmto jednáním určuje zejména spokojenost či nespokojenost s procesem ekonomické transformace a vztah k vývoji polské demokracie v současné době.

Bibliografie

Primární zdroje

WALESA, Lech. Cesta k pravdě. Praha: Slovart, 2011, 520 s.

WALESA, Lech. The Shipyard 2016 [online].youtube.com, 9. říjen 2016 [cit. 9.března 2018].

Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=F_kVbLubBxM>

Sekundární zdroje

Monografie:

ADAMOVIÁ, Karolina, KŘÍŽKOVSKÝ, Ladislav. Základy politologie. Praha: C.H.Beck, 2004, 365 s.

ARON, Raymond. Demokracie a totalitarismus. Brno: Atlantis, 1993, 224 s.

ARRENDTOVÁ, Hannah. Mezi minulostí a budoucností. Brno. Centrum pro studium demokracie, 2002, 262 s.

ARRENDTOVÁ, Hannah. Původ totalitarismu. Praha: Oikoymenh, 2013, 680 s.

BALÍK, Stanislav, KUBÁT Michal. Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. Praha: Dokořán, 2004, 168 s.

BIALKOWSKI, Wieslaw. Rokossowski na ile Polak?. Warszawa: Wydawn, 1994, 326 s.

CENCKIEWICZ, Sławomir. Anna Solidarita. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016, 855 s.

DAHL, Robert. Demokracie a její kritici. Praha: Victoria Publishing, 1995, 350 s.

DAVIES, Norman. Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy. Praha: Prostor, 2003, 492 s.

DUDEK, Antoni. Historia polityczna Polski 1989-2012. Krakow: Znak, 2013, 672 s.

DURMAN, Karel. Útěk od praporů. Kreml a krize impéria 1964-1991. Praha: Karolinum, 1998, 424 s.

DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra, KUNC Jiří. O přechodech k demokracii. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994, 160 s.

GARTON ASH, Timothy. Polska rewolucja. Varšava: Polonia, 1987, 193 s.

GEYER, Michal. Za obzor totalitarismu. Praha: Academia, 2012, 688 s.

GRIFFIN, Roger. Modernismus a fašismus. Praha: Karolinum, 2016, 602 s.

HLAVÁČEK, Petr. Vymezení a struktura opozice v nedemokratickém režimu. Slezská univerzita v Opavě, 2015, 160 s.

- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír, ŠEDO, Jakub. Politické systémy. Brno: Barrister & Principal, 2011, 296 s.
- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír. Demokracie. Brno: Masarykova univerzita, 2004, 379 s.
- HOLZER Jerzy, LESKI Krzysztof. Solidarność v podzemiu. Łódź: Wydawnictwo Lodzkie, 1990, 320 s.
- KARNOWSKI, Michal. Lech Kaczyński. Portret. Kraków: Wydawnictwo M, 2010, 402 s.
- KEMP-WELCH, Anthony. Poland under Communism: A cold war history. New York: Cambridge University Press, 2008, 410 s.
- KOSMAN, Marcell. Dějiny Polska. Praha: Karolinum, 2011, 452 s.
- KOVÁČZ, István. Piłsudski... Katyň... Solidarita...: klíčové pojmy polských dějin 20.století. Brno: *Barrister & Principal*, 2010, 312 s.
- KUBÁT, Michal. Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989-2005). Praha: Sociologické nakladatelství, 2005, 184 s.
- KUBÁT, Michal. Politická opozice v teorii a středoevropské praxi. Praha: Dokořán, 2010, 200 s.
- KUCZYŃSKI, Waldemar, PSOTA Zofia. Tadeusz Mazowiecki. Politik trudných czasów. Warszawa: United Publishers, 1997, 312 s.
- KURONÍ, Jacek. How to Get Out of a Dead-End Situation. New York: Tėlos, 1982, 256 s.
- LINZ, Juan José, STEPAN, Alfred. Problems of Democratic Transition and Consolidation. Baltimore: The Johns Hopking University Press, 1996, 479 s.
- LINZ, Juan José. Totalitarian and Authoritarian Regimes. Rienner, 2000, 343 s.
- LIPSKI, Jan. KOR: a history of the Workers' Defense Committee in Poland, 1976-1981. Berkeley: University of California Press, 1985, 312 s.
- LÖWENTHAL, Richard. World Communism: the Disintegration of a Secular Faith. New York: Oxford University Press, 1964, 320 s.
- MICHNIK, Adam. Sokratov tieň. Bratislava: Kalligram, 1997, 400 s.
- OSEKA, Piotr. Elita „Solidarności“. Warszawa: Pozografia Komisji Krajowej, 1990, 220 s.
- PACZKOWSKI, Andrzej. Půl století dějin Polska: 1939-1989. Praha: Academia, 2000, 382 s.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. O společenské smlouvě. Praha: Aleš Čeněk, 2002, 160 s.
- RUSTOW, Dankwart. Transitions to Democracy: Toward a dynamic model. *Comparative Politics* 2, 1970, 425 s.
- SCHUMPETER, Josef. Capitalism, Socialism and Democracy. London: Routledge, 1994, 431 s.
- SZCZYGIEL, Mariusz. Gottland. Vyd. 1. Praha: Dokořán, Jaroslava Jiskrová – Máj, 2007, 224 s.
- ŽENÍŠEK, Marek. Přechody k demokracii v teorii a praxi. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Čeněk, 2006, 222 s.

Odborné články:

DUDEK, Antoni. Krize komunistického režimu v 80. letech. Paměť a dějiny – Ústav pro studium totalitních režimů, 2010, roč. 4, č. 3, s. 6-7.

Internetové zdroje:

ASCHERSON, Neal. The assault on democracy in Poland is dangerous for the Poles and Europe [online]. theguardian.com, [cit. 17. leden 2016]. Dostupné

na: <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/jan/17/poland-rightwing-government-eu-russia-democracy-under-threat>>

CZUCHNOWSKI, Wojciech. PiS chce degradovat ofierów. Jaruzelski, Kiszczak, Hermaszewski straca stopnie generalskie [online]. wyborcza.pl, [cit. 1. března 2018]. Dostupné na: <

<http://wyborcza.pl/7,75398,23086111,pis-chce-degradowac-oficerow-jaruzelski-kiszczak-hermaszewski.html>>

GAZDÍK, Jan. Rusové mění okupaci na záchrannou misi [online]. zpravy.aktualne.cz, [cit. 8.

června 2016]. Dostupné na: <<https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/okupace-v-srpnu-1968-rusti-konzervativci-ji-opet-meni-v-zach/r~017367902d7911e68d00002590604f2e/>>

HARZER, Filip. „Jak je možné nemilovat Čechy?“ [online]. irozhlas.cz, [cit. 21. ledna 2017].

Dostupné na: <https://www.irozhlas.cz/kultura_film/-jak-je-mozne-nemilovat-cechy-polaci-propadli-absurdnimu-humoru-serialu-kosmo_201701211545_fharzer>

JAROSINSKI, Mariusz. Obrady Okrągłego Stolu [online]. dzieje.pl, [cit. 5. února 2014].

Dostupné na: <<http://dzieje.pl/aktualnosci/obrad-y-okraglego-stolu>>

KOWALSKI, Piotr. Wydarzenia bydgoskie w prasie łódzkiej w 1981 roku [online] [cit. 3.května 2008]. Dostupné na: <<http://wydarzeniawprasie.blogspot.cz>>

KUBLIK Agnieszka, OLEJNIK Monika. Pożegnanie z bronią [online]. wyborcza.pl, [cit. 3.

února 2001]. Dostupné na: <<http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,126489.html>>

PALATA, Luboš. Jaruzelski: Naše země se ocitla nad propastí [online]. www.lidovky.cz, [cit. 11.prosinec 2011]. Dostupné na: <https://www.lidovky.cz/jaruzelski-nase-vlast-se-ocitla-nad-propasti-f3h-/zpravy-svet.aspx?c=A111213_111911_ln_zahranici_mtr>

ABSTRAKT

Práce charakterizuje vliv hnutí Solidarita na formování demokracie. Zaměřuje se na analýzu vývoje událostí, které vedly k polskému přechodu od nedemokratického režimu k demokracii. V teoretické části se zabývá vymezením pojmů demokracie a totalita, popisuje aktéry přechodu k demokracii a okolnosti, které vedou k formování opozice v nedemokratickém režimu. Poté se zabývá nejdůležitějším aktérem přechodu – hnutím Solidarita. Podrobně rozebírá vlnu stávek v letech 1956-1980, které vedly k utvoření sociálního a později i politického hnutí. Věnuje se také roli katolické církve, která nejprve plnila vzdělávací roli a po zvolení Karola Wojtyly papežem, se stala faktickou opozicí. Po vyhlášení válečného stavu, který považovala vládní moc za poslední záchrannou brzdu před sovětskou intervencí, byla činnost hnutí oficiálně zakázána a začalo tak fungovat v ilegality. Za pomoci katolické církve, ale hlavně kvůli stále se zhoršující situaci však myšlenky Solidarity zůstaly uchovány a čím víc komunistická moc slábla, tím zásadnější roli začalo hnutí mít. V závěru práce analyzuje jednotlivé názorové proudy, které se zformovaly při jednání u „kulatého stolu“ a popisuje politický osud nejvýznamnějších představitelů Solidarity a komunistické moci v demokratickém uspořádání.

ABSTRACT

The thesis characterizes the influence of the Solidarity Movement on the shaping of democracy. It focuses on the analysis of events that led to Polish transition from undemocratic regime to democracy. In theoretical part, the thesis focuses on definition of terms democracy and totality, it describes the participants of transition to democracy and the circumstances that lead to forming opposition in undemocratic regime. Thereafter, it is concerned with the most important participant of this transition – the Solidarity Movement. It elaborately analyses the wave of strikes in years 1956-1980 which led to creation of social and then political movement. The study also covers the role of Catholic church which was at first educational, then it supported the opposition and after electing Karol Wojtyla as the pope, it de facto became the opposition itself. The activity of movement was officially forbidden after declaring a state of war, which the government considered to be the last emergency break before the Soviet intervention, the Solidarity Movement therefore started to work illegally. Its ideas were preserved with the help of Catholic church and due to deteriorating situation. The more the Communist power weakened, the more important role the movement played. In conclusion, the thesis analyses particular opinions, which were formed during the round table meetings, and it describes the political fates of the most important representatives of the Solidarity Movement and Communist power in democratic order.

Klíčová slova

Totalita, Komunismus, Polsko, Polská tranzice, Solidarita, Lech Wałęsa, Kulatý stůl, Demokracie

Key Words

Totalitarianism, Communism, Poland, Polish transition, Solidarity Movement, Lech Wałęsa, Round table, Democracy